

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLA
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

JEVGENIJ SEMAŠKO
(TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

PALIKIMO PRIĖMIMO BŪDAI ROMĖNŲ PRIVATINĖJE TEISĖJE

Bakalauro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. dr. Marius Jonaitis

Vilnius, 2018

TURINYS.

ĮVADAS	3
1. ROMĖNŲ PAVELDĖJIMO TEISĖS IŠTAKOS IR RAIDA.....	5
1. Romėnų paveldėjimo teisės ištakos.	5
2. Romėnų paveldėjimo teisės raidos etapai.....	6
2. PAVELDĖJIMO PAGRINDAI.....	9
1. Paveldėjimo samprata	9
2. Paveldėjimas pagal testamentą	10
2.1. Testamento samprata, formos ir rūšys.....	10
2.2. Reikalavimai testamentui.....	13
2.3. Testamento negaliojimo atvejai.	14
2.4. Palikėjų tinkamumas.....	16
3. Paveldėjimas priešingai nei nurodyta testamente.....	17
4. Paveldėjimas <i>ab intestato</i>	19
3. PALIKIMO PRIĖMIMAS.....	24
1. Palikimo atsiradimo ir priėmimo momentas.....	24
2. Įpėdinių tinkamumas	26
3. Valia priimti palikimą (<i>aditio hereditatis</i>).....	27
4. Palikimo priėmimo būdai	27
5. Palikimo priėmimo pasekmės.....	32
IŠVADOS.....	35
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	36
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	38
SANTRAUKA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	39
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	40

ĮVADAS

Skaitant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5-ąją knygą, kuri pagal turinį yra trumpiausia iš visų šešių kodekso knygų, viskas atrodo aišku ir beveik nekelia klausimų. Tačiau tam, kad paveldėjimo teisės normos įgautų tokią suprantamą formą ir demokratišką išraišką, žmonija nuėjo ilgą ir sudėtingą kelią, kurio pradžia veda į senovės Romą. Tai, kad romėnų teisė turėjo išskirtinę reikšmę visai žmonijai, žino beveik kiekvienas šiuolaikinis žmogus. Profesorius I. Pokrovskij romėnų teisės vaidmenį apibūdino labai trumpai: „*Romėnų teisė pergyveno ją sukūrusią tautą ir du kartus pavergė pasaulį.*“¹

Iš tikrųjų, Romos imperijos istorija – tai istorija apie tai, kaip mažytė primityvi patriarchalinė bendruomenė, iš pradžių apsigyvenusi nedidelėje Italijos teritorijoje Viduržemio jūros pakrantėje, virto galinga valstybe, užmezgusia plačius karinius, politinius ir ekonominius santykius su kitomis pasaulio valstybėmis, apglėbusia visą kultūrinį ir prekybos pasaulį, ir tapusia antikinio pasaulio simboliu bei sukūrusia universalią teisinę sistemą. „*Iš esmės šios sistemos kūrėju buvo visas pasaulis; Roma gi tapo tuo laborantu, kuris perdirbo išskaidytus tarptautinės apyvartos papročius ir suliejo juos į neįtikėtinai išvermingą visumą.*“² Tai buvo pirmasis pasaulio „užkariavimas“.

Romos imperijai susilpnėjus, o vėliau žlugus, prasidėjo naujas tautų didžiojo persikraustymo laikotarpis. Romėnų teisė užmirštama. Naujų kultūrinių, ekonominių ir politinių ryšių užmezgimas truko ne vieną šimtmetį. Šio laikotarpio pabaigoje pasaulis vėl atgimsta. Tai siejama su Renesanso (atgimimo) epocha. Pasaulis pasigenda universalios teisinės sistemos ir „prisimena“ romėnų teisę. Mokslininkai ir teisininkai pradeda ją intensyviai tyrinėti, nagrinėti, taikyti, perkėlinėti į vietinę ir nacionalinę teisę. Buvo pradėta romėnų teisės recepcija, jai teisinėje literatūroje skiriama nemažai dėmesio. Romėnų teisė pavergė pasaulį antrą kartą, nors ją sukūrusi imperija nebeegzistavo. Todėl visiškai suprantamas teisininkų ir mokslininkų susidomėjimas romėnų teise, kaip galingu teisiniu instrumentu, sėkmingai gyvuojančiu ir mūsų laikais.

Romėnų teisės didybė ir ryšys su šiuolaikine teise sukėlė ir šio darbo autoriaus susidomėjimą bei lėmė temos pasirinkimą. Papasakoti apie palikimo priėmimo būdus romėnų teisėje neįmanoma, neįsigilinus į pačią romėnų paveldėjimo sistemą. Juk palikimo priėmimas – tai antroji paveldėjimo stadija, kurios tyrimas neišvengiamai nukreipia į pirmąją – palikimo atsiradimą, o ši verčia gilintis į tai, kas vyksta prieš tai (palikėjo mirtis) ir dar toliau, įskaitant pačią paveldėjimo sampratą. Atsižvelgiant į testamentinio paveldėjimo prioritetą romėnų teisėje, darbe neįmanoma apeiti testamentinio ir testamentinio paveldėjimo klausimų. Tai suponuoja poreikį atskleisti ir kitų paveldėjimo atvejų ypatumus. Taip pat svarbu apibūdinti paveldėjimo procese dalyvavusius asmenis,

¹ A. Pokrovskij, *Istorija rimskogo prava* (Sankt Peterburg, 1917, allpravo.ru 2004), <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3504.html>

² *Ibid*

be kurių paveldėjimas tiesiog neįmanomas. Ir tik po to išsiaiškinamas palikimo priėmimo mechanizmas, kuris, beje, laikui bėgant keitėsi. Todėl darbe pateikiamas ir trumpas romėnų paveldėjimo teisės istorinės raidos aprašymas, be ko, autoriaus nuomone, nebūtų galima suprasti paveldėjimo santykių ypatumų tam tikrais laikotarpiais. Taigi, šio darbo **tyrimo objektu** tapo romėnų paveldėjimo sistema kaip visuma, kurioje atsiskleidžia detalės.

Šio darbo tikslas – remiantis išnagrinėta medžiaga atskleisti palikimo priėmimo būdus romėnų privatinėje teisėje per pagrindinius romėnų paveldėjimo sistemos bruožus ir sąvokas, sudarančias prielaidas palikimo priėmimo procesui (testamentinis ir prieštestamentinis paveldėjimas, *ab intestato*). Darbo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) atskleisti pagrindinius romėnų paveldėjimo sistemos bruožus įvairiais raidos etapais;
- 2) atskleisti paveldėjimo sampratą ir apibūdinti paveldėjimo atsiradimo pagrindus (testamentinį paveldėjimą, prieštestamentinį paveldėjimą, paveldėjimą *ab intestato*);
- 3) atskleisti privalomų ir savanoriškų įpėdinių skirtumo esmę, įpėdinio valios priimti palikimą raiškos būdus, paveldėjimo pagal Romos piliečių ir pretorių teisę procedūrų ypatumus, įpėdinio ir palikėjo kreditorių apsaugos nuo palikėjo/įpėdinio skolų būdus.

Šis darbas yra teorinis. Rengiant darbą buvo naudojamosi mokslininkų darbais romėnų teisės klausimu. Medžiaga buvo analizuojama bendrai (pagal atskirus autorius) ir pagal kiekvieną darbo skyriaus (poskyrio) temą, lyginant ją su kito autoriaus nuomone. Platesnės sąvokos buvo skaidomos į siauresnes, kurių kiekviena buvo nagrinėjama išsamiau. Taigi, darbe buvo naudojami **analizės ir lyginamasis metodai**. Nagrinėdamas medžiagą, darbo autorius padarė išvadą, kad visų perskaitytų autorių darbai yra grindžiami iš esmės vienodais principais, nurodant analogiškas aplinkybes. Nežymiai skiriasi nuomonės dėl kai kurių sąvokų klasifikavimo. Tai parodo romėnų teisės tyrinėtojų vieningumą ir nuoseklumą esminiais klausimais. Galbūt egzistuoja kitokios nuomonės arba teorijos, tačiau šio darbo autorius tokių nenagrinėjo.

Darbo autorius nepretenduoja į darbo naujumą, nes pati tema įpareigoja gilintis į tai, kas seniai yra ištirta garbingų autoritetų ir pateikta šaltiniuose. Praktiniu požiūriu šis darbas yra galimybė jo autoriui suprasti, susisteminti ir perteikti įgytas žinias. Sunkiausia apibrėžti šio darbo **aktualumą**. Autorius nebūtų originalus pasakęs, kad kiekvienam teisininkui romėnų teisė visuomet aktuali. Atsižvelgiant į jos svarbą pasaulio teisinei sistemai, ji lieka aktuali visuomenei ne kaip istorinis žmonijos prisiminimas, bet kaip gyvuojantis, prie laikmečio prisitaikantis organizmas. Pastangos šiek tiek prisiliesti prie praeities yra galimybė geriau pažinti ir suprasti dabarties aktualijas.

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

1. ROMĖNŲ PAVELDĖJIMO TEISĖS IŠTAKOS IR RAIDA

Šio skyriaus užduotis – trumpai apibūdinti romėnų paveldėjimo teisės ištakas bei pagrindinius paveldėjimo sistemos bruožus įvairiais raidos etapais. Darbo autoriaus nuomone, nuo šios bendros informacijos prasideda susipažinimas su darbo tema.

1. Romėnų paveldėjimo teisės ištakos

Paveldėjimo teisės raida visada priklausė nuo ekonominių, politinių ir kitų visuomenės gyvenimo sąlygų. Paveldėjimo santykiai pradėjo formuotis pirmą kartą bendruomenėje, kurioje dar nebuvo nuosavybės, o žmonių poreikiai buvo labai primityvūs. Nepaisant to, kad pagrindinės medžioklei bei žūklei skirtos priemonės priklausydavo genčiai, šeima net ir tais laikais turėdavo savo daiktų (ugnies palaikymo priemonės, sumedžiotų gyvūnų kailiai, papuošalai, genties skiriamieji ženklai, maisto atsargos bei kita). Šie vertingi daiktai, išskyrus tuos, kurie buvo laidojami kartu su mirusiuoju, pereinavo mirusiojo artimiausiems giminaičiams. Šiuos bendruomenės santykius reglamentuodavo nerašytos taisyklės – papročiai, tradicijos, religija, moralė. Jų laikymąsi užtikrindavo garbingiausių genties narių autoritetas.

Atsiradus žemdirbystei bei gyvulininkystei pradėjo formuotis teritorinės bendruomenės bei gyvenvietės, o kartu su jomis pradėjo formuotis turtiniai teisiniai santykiai. Šeimos institutas įgydavo vis didesnę svarbą, didėjo šeimose sukaupto turto masė. Pajutę materialinių vertybių galią ir reikšmę, žmonės svarbiausia užduotimi laikė turto išsaugojimą šeimos viduje, iš kartos į kartą. Taip atsirado paveldėjimo sistemos užuomazgos.

Iš pradžių mirusiojo turto perdavimą reguliavo papročiai, tradicijos. Kartu su pokyčiais visuomenėje keitėsi ir paveldėjimo santykiai, kurie, atsiradus valstybėms, buvo reglamentuoti įstatymų. Papročiai palaipsniui tapdavo rašytinėmis normomis. Caro Hamurabio valdymo laikais (1792–1750 m. p.m.e.) buvo išleistas vienas pirmųjų teisės šaltinių – Babilonijos įstatymų sąvadas, numatantis, kad mirus tėvams paveldėjimui buvo šaukiami tik sūnūs, tarp kurių palikimas buvo dalinamas lygiomis dalimis. Jeigu mirdavo vyras, jo žmona ne tik paveldėdavo kartu su sūnumis, bet kartu gaudavo ir kraitį. Jeigu šeima turėjo sūnų ir dukterų, įpėdiniai (sūnūs) privalėjo seserims ištekant skirti kraitį. O jeigu šeima turėjo tik dukterų, paveldėdavo dukterys lygiomis dalimis. Tėvui buvo leidžiama esant pagrindui „atstumti“ sūnų, kas prilygintina paveldėjimo teisės atėmimui.³ Tačiau nuorodos į testamentą sudarymo galimybes Hamurabio įstatymuose nebuvo.

³ “Babylonian Law - The Code of Hammurabi”, The Avalon Project - Documents in Law, History and Diplomacy, žiūrėta 2017 rugsėjo 9 d., <http://avalon.law.yale.edu/ancient/hammpre.asp>

Senovės Graikijoje išleistuose Solono įstatymuose (VI a. p.m.e.) pirmą kartą paminėtas paveldėjimas pagal testamentą, tačiau įstatymu buvo smarkiai apribotos testatoriaus teisės, t. y. teisę sudaryti testamentą turėjo tik sūnų neturintis vyras. Moteris bei įvaikinti asmenys neturėjo teisės sudaryti testamentą, vyriškos lyties vaikų turintis tėvas – taip pat.⁴

Taigi neabejotina, kad kiekvienoje bendruomenėje paveldėjimo santykių formavimuisi įtakos iš pradžių turėjo kultūra, religija, papročiai, ir tik po to – įstatymai, kurių lygis liudijo apie vienos ar kitos valstybės išsivystymą. Esant paveldėjimo sistemų įvairovei senovės pasaulyje, savo normų sistemingumu labiausiai išsiskyrė reglamentuota romėnų teisės paveldėjimo sistema, kurios ištakose buvo XII lentelių įstatymas, tapęs visos romėnų teisės „griaučiais“. Kalbant apie šio įstatymo kūrimo istoriją, pažymėtinas įdomus S. V. Pahmano patebėjimas, kad maždaug 453 m. p.m.e. Senatui nutarus, keli jo atstovai aplankė Atėnus ir keletą Graikijos įtakoje buvusių miestų, siekdami susipažinti su Graikijos įstatymais ir įstaigomis. Po dvejų metų jiems grįžus į Romą, buvo pradėti kurti įstatymai. Daroma prielaida, kad į XII lentelių įstatymą „gulė“ graikų, būtent Solono, įstatymai.⁵ Galbūt taip ir yra, tačiau tenka tik stebėtis romėnų teisininkų sugebėjimais ne tik pritaikyti įstatymus savo šalyje, bet ir nuosekliai juos vystyti.

2. Romėnų paveldėjimo teisės raidos etapai

Romėnų paveldėjimo teisės raida teisinėje literatūroje skirstoma į 4 pagrindinius laikotarpius: **pirmasis** – seniausių laikų paveldėjimo teisė, vadinama civiline (*ius civile*), **antrasis** – paveldėjimas pagal pretorių teisę (*bonorum possessio*); **trečiasis** – paveldėjimas pagal imperatorinę teisę prieš Justiniano laikus; **ketvirtasis** – paveldėjimas pagal Justiniano įstatymus.

Kaip rašo prancūzų autorius Paul Frederic Girard: „*Seniausia paveldėjimo teisės sistema ius civile yra žinoma nuo XII lentelių įstatymų laikų. Jau tais laikais romėnų visuomenė išsiskirdavo savo teisinės sistemos modernišku, būtent, kad jai dar nuo prieš XII lentelių įstatymų gadinę jau buvo žinomas įstatymas ir kad nuo XII lentelių įstatymų laikų ji pripažino testamentinio paveldėjimo pirmenybę prieš paveldėjimą ab intestato (pagal įstatymą), kuris galioja tik nesant testamentinio paveldėjimo. XII lentelių įpėdinis jau yra tikras mirusiojo asmens tęsinys, nes jis užima mirusiojo asmens vietą viso jo turto atžvilgiu: jis paveldi perleidžiamus kūniškuosius daiktus ir nekūniškuosius daiktus, jis paveldi pasyvą ir aktyvą.*“⁶

Taigi, jau seniausiu laikotarpiu paveldėjimas pagal įstatymą buvo galimas tik nesant testamentą. Abi paveldėjimo formos kartu buvo nesuderinamos. Tai atsispindi romėnų teisės

⁴ V.V. Gushchin ir J.A. Dmitriev, *Nasledstvennoe pravo i process* (Maskva: Eksmo, 2004), 13.

⁵ S.V. Pahman, *Istorija kodifikacii grazhdanskogo prava - Glava poiIstorii kodifikacii rimskogo prava* (Sankt Peterburg: 1876) <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum6490/item6492.html>

⁶ Paul Frederic Girard, *Romėnų teisė* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1933), III tomas, 6-7.

principe: „*Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*“ (niekas negali mirti dėl dalies turto sudaręs testamentą, o dėl dalies – ne). Labai svarbus romėnų teisės pasiekimas – universalus paveldėjimo principo įtvirtinimas, kai įpėdinis priima visas palikėjo teises bei pareigas.

Palaipsniui įstatymai stiprino testatoriaus valios laisvės principą. Ją įgyvendinant atsirado nemažai ginčų tarp pretendentų į palikimą. Paaiškėjo, kad susiformavo santykiai, kuriems *ius civile* neturėjo normų, t. y. išryškėdavo *ius civile* spragos. Kad problemos būtų sprendžiamos čia ir dabar, nelaukiant naujų įstatymų priėmimo (o tai buvo ilgas ir sudėtingas kelias), romėnai išnaudojo egzistavusią ir galiojančią magistratų sistemą. Magistratų konsulams, o vėliau – pretoriams, kuriems buvo pavesta rūpintis visuotinės taikos ir tvarkos palaikymu (mūsų laikais tai arti viešojo intereso sąvokos) bei kuriems buvo suteikti labai platus įgalinimai šioje srityje, buvo leidžiama įsiterpti ir į civilinių santykių reguliavimą. Asmuo, laikydamas savo teises pažeistomis ir negalėdamas jų apginti įprasta civiline tvarka, turėjo teisę kreiptis į magistratą, o vėlesniais laikais – į pretorių, kuris atlikdavo tyrimą pagal skundą ir, pripažinęs kreipimąsi pagrįstu, tenkindavo jį ir priimdavo sprendimą. Pretorius rėmėsi savo galiomis (*imperium*), vadovavosi šios galios suteiktomis teisėmis ir pareigomis palaikyti visuotinę tvarką. Spręsdamas panašius atvejus, pretorius priimdavo panašius sprendimus. Kadencijos laikotarpiu pretorius pagal savo kompetenciją išleisdavo nutarimus – *ediktus*.

Taip pradėjo gyvuoti paveldėjimo pagal pretorių ediktus sistema (*bonorum possessio*). Ji neretai siejama su įpėdinių teisių apsaugos problema. Taigi, šiuo antruoju laikotarpiu romėnų paveldėjimo teisė įgavo išskirtinį bruožą – dviejų paveldėjimo sistemų egzistavimą vienu metu : pagal įstatymą (*ius civile*) ir pagal pretorių teisę (*bonorum possessio*). Romėnų teisės tyrimuose tai įvardijama paveldėjimo teisės dualizmu (pvz., dr. Mariaus Jonaičio,⁷ Davido Johnstono⁸ ir kt.).

Trečiasis romėnų paveldėjimo teisės periodas – ankstyvesnė už Justinianą imperatorinė teisė, ne tik suteikusi pirmenybę *bonorum possessori*, bet ir įnešusi į paveldėjimo sistemą reikšmingų pasikeitimų. Vienas svarbiausiųjų šių pasikeitimų – kodicilų reforma, leidusi sušvelninti testamentą formą. Jos esmė ta, kad paskutinė asmens valia (išskyrus įpėdinio paskyrimą ir nušalinimą nuo paveldėjimo) galėjo būti išreikšta paprastesniuose aktuose – kodiciluose (*codicilli*), kurie galėjo būti esamo testamentą priedai arba net savarankiški aktai. Testamentą papildžius kodiciline sąlyga (*clausula codicillari*), testatoriaus valia turėjo būti vykdoma net ir tuo atveju, jeigu testamentas būtų pripažintas negaliojančiu. Taip buvo siekiama testamentą negaliojimo atveju testatoriaus valiai suteikti bent dalinį galiojimą. Dr. M. Jonaitis pavadino tai sandorio konversijos atveju, „*kai asmuo išreiškia valią siekdamas sudaryti vienos rūšies sandorį (šiuo atveju – testamentą), tačiau jo valios pareiškimas įsigalioja ir teisinius padarinius sukelia kaip kitos rūšies sandoris (šiuo atveju –*

⁷ Marius Jonaitis, *Romėnų Privatinė Teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas 2014), 270.

⁸ David Johnston, *The Cambridge Companion to Roman Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 200.

*kodicilas). Buvo traktuojama, kad šis kodicilas susaisto įpėdinį ab intestato kaip universalusis fideikomisas.*⁹

Dar vienas reikšmingas imperatorinės teisės bruožas – fideikomisų instituto plėtimas. apie kuriuos išsamiau bus kalbama vėliau. Fideikomisams, išsivysčiusiems iš įpėdiniui adresuotų palikėjo prašymų, nebuvo taikomai griežti formos reikalavimai, ir tai buvo patogiu. Tačiau juose slypėjo ir nepatogumų įpėdiniam, nes fideikomisais buvo galima sudaryti problemų ne tik bet kuriam įpėdiniui (įstatyminiam, testamentiniam), bet ir kiekvienam asmeniui, gavusiam net ir minimaliausią palikimo dalį.

Imperatorinės teisės svarba paveldėjimo teisės raidai pasireiškė dar ir tuo, kad ji „*progresyviškai plėtojo tarpusavio vaiko ir motinos šeimos paveldėjimo teisę, progresyviškai naikino civilinės giminystės pirmenybę, vyriškosios linijos giminių pirmenybę prieš kraujo gimines ir ypač prieš moteriškosios linijos gimines.*“¹⁰

Vertinant imperatorinės teisės laikotarpio progresyvumą, negalima nepasisakyti ir apie jo trūkumus: tai, kas iš pirmo žvilgsnio supaprastino paveldėjimo sistemą (kodicilai ir fideikomisai), ją ir pasunkino. „*Imperatorinė teisė, pastatydama fideikomisus greta legatų ir kodicilus greta testamentų, paveldėjimo sistemą greičiau supainiojo*“.¹¹

Ketvirtasis romėnų paveldėjimo teisės periodas – paveldėjimas pagal Justiniano įstatymus – laikomas reikšmingiausiu romėnų paveldėjimo teisės raidoje. Justiniano įstatymais, pavadintais novelomis, buvo panaikinta paveldėjimo sistema pagal XII lentelių įstatymus ir įvesta paveldėjimo tvarka kraujo giminystės pagrindu, nepaisant lyties. Atskirai buvo išskiriamas pergyvenęs sutuoktinis, paveldėdamas ne daugiau kaip ketvirtadalį palikimo.¹² Taigi Justiniano laikų romėnų paveldėjimo teisę matome kaip naujos kokybės teisę, išsilaisvinusią iš senų agnatinų ryšių, pripažinusią moterų kaip įpėdinių lygias teises ir kt.

Apibendrinant skyriuje pateiktą medžiagą, darytina išvada, kad romėnų paveldėjimo teisė buvo nuolat progresuojanti. Kiekvienas naujas laikotarpis harmoningai „susiliedavo“ su ankstesniu. Naujovės negriovė, o iš esmės tobulino egzistuojančius teisinius santykius pagal laikmečio reikalavimus.

⁹ Marius Jonaitis, *supra note* 7: 281.

¹⁰ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 12.

¹¹ *Ibid.*, 13.

¹² Tatjana Vasiljeva ir Olga Pashaeva, „Rimskoe pravo: konspekt lekcij“, žiūrėta 2017 lapkričio 29 d. https://www.e-reading.club/chapter.php/98240/43/Vasil%27eva%2C_Pashaeva_-_Rimskoe_pravo_konspekt_lekci.html

2. PAVELDĖJIMO PAGRINDAI

Šio skyriaus užduotis – atskleisti paveldėjimo sampratą ir apibūdinti paveldėjimo atsiradimo pagrindus (testamentinį paveldėjimą, prieštestamentinį paveldėjimą, paveldėjimą *ab intestato*). Kitaip tariant, būtina išsiaiškinti, iš kokių faktų (įvykių) atsiranda paveldėjimas. Kalbant apie testamentinį paveldėjimą kaip apie prioritetinį romėnų teisėje, būtina papasakoti apie testamentą rūšis, formas, turinį, jo negaliojimo atvejus ir, žinoma, apie paveldėjimo proceso dalyvius – palikėjus ir įpėdinius. Svarbu apibūdinti ir prieštestamentinio paveldėjimo sąvoką, kuri neatsiejama nuo testamentą, tačiau nėra savarankiška kategorija.

1. Paveldėjimo samprata

Paveldėjimo proceso pradžios atskaitos taškas visais laikais būdavo ir yra asmens (palikėjo) mirtis. Wikipedia mirtį apibūdina „*kaip kiekvieno organizmo fizinės būklės galutinę fazę*“.¹³ Paprastas žmogus sakytų, kad tai viso ko pabaiga. Ir jis būtų teisus, nes užgesus sąmonei, nustoja egzistuoti jausmai ir mintys, nutrūksta asmeninių santykių bei ryšių grandinė. Tačiau kartu asmens mirtis yra tam tikrų reiškinų (teisinių padarinių) pradžia mirusiojo (palikėjo) įpėdiniams, nes po asmens mirties lieka mirusiajam priklausę materialūs daiktai, kurių jis daugiau negalės nei gauti, nei valdyti/disponuoti, tačiau šių daiktų prigimtis savaime reikalauja tam tikrų ir ne tik teisinių veiksmų.

Romėnų teisės tyrinėtojai skiria dvi paveldėjimo koncepcijas. Pirmosios koncepcijos šalininkai žvelgia į paveldėjimą kaip į šeimos galvos valdžios tęsinį po jo mirties, kitos – kaip į asmens nuosavybės teisės užbaigimą.¹⁴ Šiame darbe nagrinėtoje medžiagoje yra laikomasi pirmosios koncepcijos.

Pagal Julianą „*paveldėjimas yra ne kas kita, kaip visumos teisių, kurias turėjo mirusysis, perėmimas*.“¹⁵ Paveldėjimo teisės šakos centrinė sąvoka yra kito asmens teisinės situacijos perėmimas (*successio*) jo mirties atveju (*mortis causa*).¹⁶

Kita vertus, romėnų teisei buvo žinomi atvejai, kai gyvieji asmenys perimdavo ne mirusiojo turtinių teisių ir pareigų visumą, o konkrečias (pavienes) mirusiajam priklausiusias turtines teises arba gaudavo tam tikrą turtinę naudą iš palikimo, netapdami atsakingi už palikėjo skolas (legatai ir fideikomisai).¹⁷

Taigi, mirusiojo asmens teisės galėjo pereiti įpėdiniams visa arba nevisa apimtimi ir tai leido išskirti du mirusiojo teisių perėmimo būdus. Pirmasis – **universalus perėmimas** (*successio per*

¹³ “Mirtis”, Wikipedia, žiūrėta 2017 gruodžio 2 d., <https://lt.wikipedia.org/wiki/Mirtis>

¹⁴ V.V. Gushin ir J.A. Dmitriev, *supra note 4*: 14.

¹⁵ Marius Jonaitis, *supra note 7*: 267.

¹⁶ D.V. Dozhdev, *Rimskoe chastnoe pravo* (Maskva: Norma, 2005), 625.

¹⁷ Marius Jonaitis, *op. cit.*, 267.

universitatem, in universum ius), kai perimančio asmens pusėje atkuriamą pirmąją juridinę situaciją visa jos apimtimi, išskyrus išimtinai asmeninio pobūdžio reikalavimus, kylančius iš prievolių arba pažeidimų, apsaugotų baudiniais ieškiniais (*actiones poenales*), antrasis – **singularinis perėmimas** (*successio singularis, in singulas res*), kai perėmėjas perima tik dalį kitam asmeniui priklausiusių teisių.¹⁸

Egzistuoja bendra nuomonė, kad visais romėnų paveldėjimo teisės laikotarpiais universalūs teisių paveldėjimas buvo skirstomas į dvi pagrindines rūšis: **paveldėjimas pagal testamentą, paveldėjimas be testamentą (*ab intestato*)**. Būtent šiais pagrindais ir buvo įgyjamas palikimas.

Singularinio teisių perėmimo atveju įpėdinis pagal palikėjo nurodymą gaudavo kokią nors materialinę naudą iš palikimo, netapdamas atsakingas už palikėjo skolas. Toks įpėdinis nebuvo tikrasis įpėdinis, o jo gauta nauda (išskirtinė) nėra palikimas šio žodžio prasme. Dėl šios priežasties singularinio teisių perėmimo būdo tema nebus apžvelgiama šiame darbe, nes jo pagrindu nebuvo įgyjamas palikimas.

2. Paveldėjimas pagal testamentą

2.1. Testamentą samprata. Testamentų rūšys ir formos

Testamentas (*testamentum*) romėnų laikais buvo laikomas vienašaliu sandoriu, išreiškiančiu palikėjo paskutinę valią (*ultima voluntas*). Pagal savo turinį testamentas nukreiptas į palikėjo vaidmens paskyrimą įpėdiniui (*heres*). Palikėjas ne tik paskiria savo turtą kitiems asmenims mirties atveju, bet ir skiria naują asmenį į savo vietą, kompensuodamas savo būsimą nebuvimą visuomenėje.¹⁹

P. F. Girard taip apibūdino testamentą požymius: „*Iš tikrųjų, tai yra paskutinės valios aktas, kuriuo paskiriamas įpėdinis. Kad tas aktas sukurtų testamentinį paveldėjimą, reikia, kad testamentas atitiktų įstatymo nustatytas formas, kad testamentas darytų tinkamas asmuo, kad testamentas būtų padarytas tinkamo įpėdinio naudai, ir kad testamentą nepaliestų vėliau atsiradęs niekingumas*“.²⁰

Dr. M. Jonaitis papildė ankščiau išvardintus požymius dar vienu – neatlygintumu.²¹

Ankstesniais laikotarpiais buvo žinomas ***testamentum comitiis colatis***, kuris buvo tvirtinamas taikos metu du kartus per metus kurių susirinkimuose, vykstančiuose kovo 24 d. ir gegužės 24 d. (datas romėnų teisės tyrinėtojai nurodo apytiksliai). Palikėjas susirinkusių akivaizdoje, pirmininkaujant vyriausiajam pontifikui (*pontifex maximum*), paskelbdavo įpėdinį, darė patvarkymus dėl turto, po to prašė susirinkimo patvirtinti jo valią. Įdomu, kad susirinkimas nebuvo pasyvus

¹⁸ D.V. Dozhdev, *supra* note 16: 625.

¹⁹ *Ibid.*, 647.

²⁰ Paul Frederic Girard, *supra* note: 14-15.

²¹ Marius Jonaitis, *supra* note 7: 273.

stebėtojas. Priešingai, susirinkimo vaidmuo buvo labai reikšmingas, nes jis galėjo palikėjo valios ir nepatvirtinti. Šios formos nepatogumas buvo tas, kad susirinkimai vykdavo griežtai du kartus per metus ir prie šių datų reikėjo derintis. Be to, ne visiems palikėjams patikdavo, kad jų valia gali būti kvestionuojama.²²

Kita iš ankstesnių laikotarpių žinoma testamentų forma vadinama *testamentum in prosinctu* (testamentas su ginklu). Autorius D. V. Dožddev šią testamentų formą vadina *testamentum comitiis colatis* surogatu.²³ Šio testamentų esmė buvo ta, kad palikėjo valia buvo skelbiama ne prieš viešąjį tautos susirinkimą, bet prieš karių rikiuotę, pasiruošusią mūšiu. Visiškai suprantama, kad ši privilegijuota testamentų forma buvo priimtina ne visiems, nes ne visi palikėjai dalyvaudavo kariniuose veiksmuose (pvz., vyresniojo amžiaus asmenys, o paprastai palikėjai būdavo tokio amžiaus).

Testamentą *in prosinctu* autorius P. F. Girard vadina precedentu dar vienai senovės testamentų formai – karių testamentui (*testamentum militare*), nurodydamas, kad tai buvo didžiausia, seniausia ir svarbiausia išimtis, nes karių testamentai buvo laisvi nuo bet kokių visuomenės formalumų. Trajano laikais priimtuose gubernatorių instrukcijose (*mandata*) buvo įtvirtinta, jog karių testamentams nebuvo taikomos jokios civilinės teisės taisyklės. Kariui buvo leidžiama pareikšti savo valią bet koku būdu.²⁴ Dr. M. Jonaitis pažymi, kad šiems testamentams buvo taikoma dar viena labai svarbi išimtis – kario atveju buvo leidžiamas paveldėjimas ir pagal testamentą, ir pagal įstatymą kartu: „*Miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus*“ (karys gali mirti iš dalies palikdamas (turtą) testamentu, iš dalies nepalikęs testamentu).²⁵ Tai tikrai išskirtinis karių testamentų bruožas.

Viešas valios paskelbimas (tiek *testamentum comitiis colatis* tiek *testamentum in prosinctu*) turėjo vieną bendrą trūkumą – ne visi palikėjai norėjo, kad jų valia būtų žinoma labai plačiam žmonių ratui (susirinkimui, kariams). Esant tokioms testamentų formoms buvo neįmanoma išsaugoti palikėjo valios paslaptįje. Siekiant sustiprinti palikėjo interesų apsaugą, atsirado tobulesnė testamentų forma – *testamentum per mancipationem* (testamentas mancipacijos būdu). Turtas buvo perduodamas palikėjo pasirinktam patikėtiniui (*familiae emptor*), kuris palikėjo, penkių liudytojų ir svėrėjo akivaizdoje pasakydavo *mancipatio* formulę, kuri skambėjo taip: „*Familiam pecuniamque tuam endo mandatela tua custodelaque mea esse aio et quo tu iure testamentum facere possis secundum legem publicam, hoc aere aeneaque libra esto mihi empta*“ (Aš patvirtinu, kad tavo įsakymu tavo turtas yra po mano apsauga ir jis bus pirktas už šį vario gabalą pagal tavo teisę palikti turtą testamentu pagal

²² Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius, Stasys Vėlyvis *Romenų Teisė* (Kaunas: Vijusta, 1996), 202-203.

²³ D.V. Dozhdev, *supra note* 16: 648.

²⁴ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 35.

²⁵ Marius Jonaitis, *supra note* 7: 278.

galiojančius įstatymus“).²⁶ Po to *familiae emptor* suduodavo vario gabalu per svarstyklės ir perduodavo vario gabalą palikėjui. Vario gabalas šiuo atveju simbolizavo turto kainą. Po to palikėjas liudytojų akivaizdoje pasakydavo savo valią ir prašydavo ją patvirtinti. Tai galėjo būti įvairūs patvarkymai dėl to, kaip pasielgti su turtu po palikėjo mirties, kam kokias išmokas išmokėti ir pan. Šie palikėjo žodiniai patvarkymai, prijungti prie *mancipatio*, gavo pavadinimą **nuncupatio**.

Pažymėtina, kad *nuncupatio* turėjo ir rašytinę formą, vadinamą *tabulae*. Palikėjas iš anksto parengdavo *tabulae* ir mancipacijos ceremonijos metu perduodavo ją liudytojams ir savo patikėtiniui *familiae emptor*. Po to visi (testatorius, liudytojai, sverėjas ir *familiae emptor*) užantspauduodavo dokumentą savo antspaudais ir kiekvienas patvirtindavo savo parašais, po to perrišdavo virvute. Tokia testamentų forma sudarė galimybę žinoti testatoriaus valią tik ribotam asmenų ratui – liudytojams, svėrėjui, patikėtiniui, pačiam testatoriui.

Palaiapsniui *nuncupatio* įgavo didesnę reikšmę nei pats testamentas mancipacijos būdu. Dr. M. Jonaitis *nuncupatio* vadina reikšmingu postūmiu vadinamajam **pretorių teisės testamentui** susiformuoti ir pamažu visiškai pereiti prie rašytinės testamentų formos.²⁷ Pretorinis testamentas buvo sudaromas tik raštu septynių liudytojų akivaizdoje, kurie patvirtindavo palikėjo valią savo antspaudais, o pats testamentas buvo perrišamas siūlu (*linum*). Ši testamentų rūšis turi pavadinimą **tabulae septem signum signatae**.²⁸

439 metais buvo įvestas **testamentum tripertitum**, sujungęs civilinės teisės, pretorinės teisės ir imperatorių leidžiamų aktų paveldėjimo klausimais nuostatas. Jis buvo būtinai rašytinis, patvirtintas septynių liudytojų antspaudais ir pasirašytas testatoriaus ir liudytojų.

466 metais įvestas holografinis testamentas (**testamentum holographum**) – palikėjo ranka rašytas ir pasirašytas dokumentas, nedalyvaujant liudytojams.

Dauguma išvardintų testamentų priskirtini prie įprastinių, t. y. tokių, kurių sudarymas vykdavo pagal bendrąją teisinę tvarką. Romėnų teisė skirdavo ir neįprastinius, t. y. tokius, kurių formai buvo taikomi griežtesni arba priešingai, supaprastinti reikalavimai. Tokių testamentų formą dr. M. Jonaitis vadina ekstraordinaria,²⁹ P. F. Girard – anormaline.³⁰ Šios formos taikymas padėdavo valios išreiškimo trūkumų turinčiai silpnesnei pusei tą valią ne tik pareikšti, bet ir užtikrinti šios valios tikrumą. Tarp tokių testamentų minimas aklo palikėjo testamentas (Adolfo Bergerio Romėnų teisės enciklopediniame žodyne minimas kaip *testamentum caeci*).³¹ Jo formai buvo taikomi griežtesni reikalavimai nei įprasta – aštuonių liudytojų, kurių aštuntas būtinai buvo testamentų

²⁶ B. Novickij ir I.S. Pereterskij, *Rimskoe Chastnoe Pravo* (Maskva: Wolters Kluwer, 2010), 256.

²⁷ Marius Jonaitis *supra note 7*: 275.

²⁸ Cesare Sanfilippo, *Instituzioni Di Diritto Romano* (Maskva: Norma, 2007), 388.

²⁹ *Ibid.*, 277.

³⁰ Paul Frederic Girard, *supra note 6*: 34.

³¹ Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* (Philadelphia: The American Philosophical Society), 733.

sudarymo vietos notaras (*tabularius*), parašai. Testamentas turėjo būti ne tik raštiškas, bet dar ir paskelbtas balsu visiems aštuoniems liudytojams bei pačiam testatoriui. Kitas griežtesnių reikalavimų pavyzdys iš Justiniano laikų – nebylio asmens testamentas, kuris turėjo būti visas parašytas testatoriaus ranka.

Sugriežtinti reikalavimai (valdžios organų dalyvavimas) buvo taikomi viešiesiems arba oficialiems testamentams – *principi oblata* (kai surašytas testamentas perduodamas saugoti imperatoriaus kanceliarijai) bei *apud acta conditum* (kai testatoriaus žodinė valia įrašoma į savivaldos organų pareigūnų arba teismo surašytą protokolą).

Švelnesnė (supaprastinta) testamento forma buvo leidžiama epidemijos metu arba šiaip palikėjui susirgus užkrečiama liga. Tokiais atvejais nebuvo reikalaujama liudytojų dalyvavimo vienu metu vienoje vietoje, jie galėjo pasirašyti ir užantspauduoti testamentą skirtingu metu. Kaime (sodyboje) sudarytam testamentui pakakdavo penkių liudytojų. O jei tėvas dalydavo turtą tarp savo vaikų, liudytojų apskritai nereikėjo. Na, ir ypač supaprastinta forma buvo taikoma jau minėtiems karių testamentams.³²

2.2. Reikalavimai testamentu turiniui

Laikydami tam tikrų reikalavimų testamentų formai, senovės romėnai ne mažiau dėmesio skirdavo ir testamentu turiniui. Pamatiniu reikalavimu testamentu turiniui jie laikė *heredis institutio*, numatantį įpėdinio paskyrimo būtinumą.

Nepaskyrus įpėdinio testamentas buvo pripažįstamas negaliojančiu. Ankstesniais laikais įpėdinio paskyrimas buvo iškilminga ceremonija, reikalaujanti tam tikros formulės būtinai su žodžiu „*heres*“ (įpėdinis) ir lotynų kalbos vartojimo. Vėliau reikalavimai ceremonijai išnyko, tačiau įpėdinio paskyrimo sąlyga, kaip pagrindinė sąlyga testamentu turiniui, nepasikeitė. Be šio reikalavimo dr. M. Jonaitis išvardija ir kitus svarbius reikalavimus testamentu turiniui: a) įpėdinis turi būti paskirtas imperatyvia forma; b) įpėdinio paskyrimas turi būti testamentu „galva“, t. y. testatoriaus valia turėjo būti pradėta skelbti nuo įpėdinio paskyrimo, tik po to daromi visi kiti patvarkymai; c) įpėdinis įvardijamas aiškiai ir konkrečiai; d) įpėdinis negalėjo būti paskirtas su naikinamąja sąlyga arba naikinamuoju terminu, kurių pagrindu išnyktų teisė paveldėti.³³

Įpėdinio paskyrimas vyko keliais būdais: vieno įpėdinio paskyrimas, kelių įpėdinių paskyrimas. Įpėdinio mirties iki palikimo priėmimo arba jo atsisakymo nuo palikimo atvejais į šio įpėdinio vietą buvo skiriamas pakaitinis įpėdinis (substitucija).

³² Paul Frederic Girard, *supra note 6*: 35.

³³ Marius Jonaitis, *supra note 7*: 283-284.

Vieno įpėdinio paskyrimas yra aiškiausia įpėdinio paskyrimo forma. Vienas įpėdinis galėjo būti paskirtas su atidedamąja sąlyga, tačiau ši sąlyga neturėjo prieštarauti įstatymui, papročiams, moralei ir jos įvykdymas turėjo būti objektyviai galimas.

Skiriant keletą įpėdinių, buvo galima paskirti visus kartu arba vieną po kito. Svarbu laikytis principo *Nemo partim testatus partim intestatus decedere potest*, neleidžiančio dalies palikimo testatoriui palikti įstatyminiam įpėdiniui. Tai negaliojo tik karių testamentams.³⁴ Įpėdiniams buvo galima paskirti lygias arba nelygias dalis, įvertinus kiekvieno jų įnašą į bendrą turtą, pastangas, santykius su testatoriumi. Paskiriant įpėdinių dalis, palikimas buvo dalinamas į dvylika arba kitokį, iš kurio dalinamas skaičius dvylika, dalių, bet tai nebuvo privaloma.³⁵

Dar viena svarbi testamentu turiniui keliamą sąlyga buvo ta, kad palikėjas privalėjo paminėti testamente visus palikėjo valdžioje esančius asmenis. Jeigu po testamentu sudarymo šių asmenų ratas prasiplėsdavo (nauja santuoka, naujų vaikų gimimas, įvaikinimas ir kt.), tai testatorius turėjo teisę pakeisti testamentą. To nepadarius iki palikėjo mirties, testamentas netekdavo galios. Išskirtinė situacija susiklostydavo su vaikais, gimusiais po testatoriaus mirties (*postumi*). Senesniais laikais jų atsiradimas automatiškai darydavo testamentą negaliojantį. Laikui bėgant šie vaikai buvo priskirti prie tinkamų pėdinių.

Testamente buvo būtina nurodyti ir nušalintus nuo paveldėjimo asmenis, jeigu palikėjas norėjo ką nors nušalinti. Nušalindamas sūnų, testatorius imperatyvia forma nurodydavo tai testamente. Nušalindamas keletą sūnų, kiekvieną sūnų testatorius paminėdavo atskira testamentu sąlyga. Jeigu nušalindavo kitus jo valdžioje esančius namiškius, galėjo apibendrinti žodžiais *inter ceteros* (visi kiti). Nušalinimo motyvų nurodyti testamente nereikėjo.

2.3. Testamentu negaliojimo atvejai

Ankščiau kalbėta apie testamentu formai ir turiniui keliamus reikalavimus, kurių nesilaikymas darė testamentą niekinį (*testamentum nullum*), t. y. negaliojantį nuo pat sudarymo momento (*ab initio*). Šie atvejai nekelia neaiškumų. Sudėtingesni atvejai, kai testamentas iš pradžių galiojo, o vėliau dėl tam tikrų aplinkybių neteko savo galios visą arba iš dalies (*testamentum irritum*). Esminis žodis „vėliau“ pasako mums apie tai, jog čia svarbu, „kad nuo testamentu sudarymo momento iki testatoriaus mirties momento nebūtų įvykęs toks įvykis, kuris gali testamentą susilpninti, panaikinti jo galią.“³⁶

Taigi, kas galėjo atsitikti po testamentu sudarymo? Pirma, testatorius galėjo jį atšaukti. Įvairiais paveldėjimo teisės raidos laikotarpiais šiai procedūrai, kaip ir testamentui, buvo taikomi tam

³⁴ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 51.

³⁵ *Ibid.*, 50.

³⁶ *Ibid.*, 60.

tikri reikalavimai. Pagal *ius civile* testamento atšaukimas buvo galimas tik vienu atveju – sudarant naują testamentą, atitinkantį visas testamentui keliamas sąlygas. Testamento sugadinimo ar sunaikinimo atvejai, pvz., įpėdinio vardo pakeitimas, antspaudų pažeidimas testamente nebuvo laikomi testamento negaliojimo pagrindais ir nepanaikindavo jo galios.³⁷

Pretorinės teisės laikais požiūris į testamento atšaukimą buvo iš esmės kitoks. Tai, ko *ius civile* nelaikė testamento negaliojimo pagrindais (antspaudų sulaužymas, įpėdinio vardo pakeitimas ir pan.), pretorinė teisė prilygino testamento atšaukimui. Nesant naujo testamento buvo laikoma, kad palikėjo valios apskritai nėra, todėl pretorius išduodavo *bonorum possessio* įstatyminiams įpėdiniams. O tuo atveju, jeigu buvo sunaikinamas antrasis testamentas, *bonorum possessio* galėjo būti išduotas įpėdiniams pagal pirmąjį testamentą.

Imperatorinė teisė į testamento atšaukimo institutą įnešė naujovių. Iki Justiniano epochos pradžios (418 metais) buvo išleistas įstatymas, paskelbiantis testamentą netekusiu galios praėjus dešimčiai metų. Justinianas panaikino šį įstatymą, nustatęs, kad praėjus dešimčiai metų testamentas gali būti atšauktas palikėjo pareiškimu trijų liudytojų akivaizdoje arba padavus pareiškimą valdžios institucijai.³⁸

Dar vienas testamento negaliojimo pagrindas – testatoriaus *capitis deminutio* atvejis. Civilinis veiksnumas bendrąja prasme suprantamas kaip vieninga kategorija, jungianti tris sąvokas: *status libertatis* (laisvės statusas), *status civitatis* (pilietybės statusas), *status familiae* (šeimės statusas).³⁹ Vieno iš šių statusų praradimas reiškė asmens teisių sumažėjimą arba net pabaigą (*caput*). Pavyzdžiui, laisvės praradimas asmeniui neišvengiamai reiškė ir kitų dviejų statusų praradimą, o pilietinio statuso netekimas reiškė kartu ir *status familiae* netekimą.

Visų trijų statusų praradimas (*capitis deminutio maxima*) asmeniui reiškė civilinę teisinę mirtį (patekimas į nelaisvę, pardavimas svetimšaliams, kreditoriams, išvarymas iš teisinės aplinkos ir kt.). Dalinis juridinio veiksnumo sumažinimas, apribojimas galėjo būti taikomi praradus pilietybės statusą (*capitis deminutio media*) arba pasikeitus šeiminei padėčiai (*capitis deminutio minima*).

Taigi, testamentas pripažįstamas negaliojančiu esant bent vienam iš trijų *capitis deminutio* atvejų. Išimtį sudarė grįžusių iš nelaisvės karių testamentai. Kariui grįžus į Romą, buvo laikoma, lyg jis nelaisvėje nebuvo buvęs. Kariui negrįžus, tai jam reikšdavo mirtį.⁴⁰

Dar vienas testamento negaliojimo pagrindas – kai po testamento sudarymo prasiplėtė palikėjo kaip *paterfamilia* valdžioje esančių asmenų ratas: gimsta vaikai, į palikėjo valdžią patenka žmona, palikėjas atliko įvaikinimą ir kt. Ankščiau jau buvo kalbėta, kad viena iš testamento turiniui keliamų sąlygų buvo ta, kad palikėjas privalėjo paminėti testamente visus palikėjo valdžioje esančius

³⁷ Marius Jonaitis, *supra note 7*: 280.

³⁸ Paul Frederic Girard, *supra note 6*: 64.

³⁹ A.V. Zajkov, *Rimskoe Chastnoe Pravo* (Maskva: Universitet Dmitrija Pozharskogo, 2012), 144.

⁴⁰ Paul Frederic Girard, *op. cit.*, 66.

asmenis. Pažymėtina, kad jeigu testamente nebuvo paminėtas sūnus (ypač vyresnysis), tai darydavo visą testamentą niekiniu, o jeigu nepaminėta duktė arba kitas žemesnio laipsnio įpėdinis, tai testamentas likdavo galioti ir buvo taisomas.

Atskira testamente nepaminėtų asmenų kategorija – po palikėjo mirties gimę vaikai (*postumi*). Jų gimimas darė testamentą negaliojančiu. Suprantama, kad šie vaikai negalėjo būti paskirti įpėdiniais arba nušalinti nuo paveldėjimo, nes jie nebuvo *heredes sui* (palikėjo valdžioje esantys asmenys jam esant gyvam), jie buvo laikomi netikrais asmenimis (*incertae personae*). Ši situacija buvo išspręsta tik Justiniano laikais, visus *postumi* pripažinus įpėdiniais.⁴¹

Autorius A. V. Zaikov nurodo dar vieną testamentą negaliojimo pagrindą – jeigu nei vienas iš testamente paminėtų įpėdinių nepriėmė palikimo.⁴²

2.4. Palikėjų tinkamumas

Paveldėjimo santykiams būdingas dviejų šalių – palikėjo ir įpėdinio (-ių) – dalyvavimas. Atsižvelgiant į tai, kad romėnų teisėje pirmenybė buvo teikiama testamentiniam paveldėjimui, palikėjas pirmiausiai buvo suprantamas kaip asmuo, paliekantis savo turtą testamentu. Ir tik nesant testamentą buvo šaukiami įpėdiniai pagal įstatymą.

Ne kiekvienas asmuo galėjo sudaryti testamentą. Be to, kad jis turėjo būti pilietis (ne vergas), jis turėjo atitikti tam tikrus reikalavimus, t. y. būti tinkamas testatorius. Testatoriaus veiksnumas testamentą sudarymui buvo vadinamas *testamenti factio activa*. Testamentinio veiksnumo kriterijus išsamiai išnagrinėjo ir apibendrino P. F. Girard. Pirmiausiai, testatoriui buvo būtina turėti turto. Antra, testatorius turėjo gebėti išreikšti savo valią sąmoningai ir balsu. Todėl to negalintys padaryti asmenys (kurčnebyliai, psichiškai nesveiki (bepročiai), nepilnamečiai vaikai – berniukai iki 14, mergaitės – iki 12 metų) neturėjo teisės sudaryti testamentą. Tiesa, bepročiams buvo padaryta išimtis, išskiriant šviesiuosius protarpus (*lucida intervalle*), kai jie galėjo sudaryti testamentą. Moterims iš pradžių apskritai nebuvo numatyta galimybė palikti turtą testamentu, nors vėliau joms buvo leidžiama daryti testamentą su globėjo sutikimu, o Justiniano laikais moterys jau turėjo visas teises, kurias turėjo vyrai. Netinkamais testatoriais buvo laikomi ir asmenys, pripažinti turto eikvotojais (išlaidautojais).⁴³

Pažymėtina, kad tinkamumo kriterijai buvo taikomi ne tik testatoriams, bet ir įpėdiniais. Apie tai bus kalbama vėliau.

⁴¹ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 42-43.

⁴² A.V. Zajkov, *supra note* 39, 310.

⁴³ Paul Frederic Girard, *op. cit.*, 36-39.

3. Paveldėjimas priešingai nei nurodyta testamente

Su testamentu yra susijusi prieštestamentinio paveldėjimo sąvoka, turinti dar kitokius pavadinimus – paveldėjimas priešingai nei nurodyta testamente arba paveldėjimas nepaisant testamento. Nors autorius P. F. Girard išskiria šią sąvoką į atskirą paveldėjimo kategoriją, ją vadindamas paveldėjimu, einančiu prieš testamentą,⁴⁴ dauguma tyrėjų laiko, kad tai nėra savarankiška paveldėjimo kategorija. „Šis atvejis atsitinka kiekvieną kartą, kai nepaisant testamento galiojimo, įstatymas šaukia paveldėti subjektus, kurie iš dalies arba visiškai nesutampa su testamente nurodytais įpėdiniais, nes įstatymas saugo jų teises į palikimą, atsižvelgiant į jų ypatingą giminystės ryšį su de cuius. Matyt, kalba eina apie testamento sudarymo laisvės apribojimus asmenų, galinčių paveldėti netgi prieš testatoriaus valią, naudai. Taigi tai visai ne trečiasis šaukimo paveldėti atvejis“.⁴⁵

Paveldėjimas priešingai nei nurodyta testamente – *successio contra tabulas* – iš esmės yra garantija palikėjo valdžioje esantiems artimiesiems, apsauganti juos nuo palikėjo savivalės. Ši paveldėjimo forma turi keletą pavadinimų: paveldėjimas nepaisant testamento, prieštestamentinis paveldėjimas.

Anot dr. M. Jonaičio ir I. Pokrovskio, romėnų teisės mokslas skiria **formalųjį** ir **materialųjį** *successio contra tabulas*.⁴⁶ P. F. Girard nurodo, kad *successio contra tabulas* paveldėjimas grindžiamas dviem pagrindinėmis teorijomis: *exhereditatio* (įpėdinio pašalinimo nuo įpėdinystės), ir *querela inofficiosi testamenti* (ginčo dėl testamento neteisėtumo).⁴⁷ Šie du klasifikavimai iš esmės panašūs, jie skiriasi tuo, kad P. F. Girard daugiau dėmesio skiria būtent pašalinimo nuo įpėdinystės problemai, o pirmasis klasifikavimas yra platesnis, nes testamento negaliojimą sieja ne tik su netinkamu pašalinimu nuo įpėdinystės, bet ir su kitų reikalavimų testamentui nesilaikymu.

Taigi, **formalusis *successio contra tabulas* paveldėjimas** siejamas su testamento turiniui ir formai taikomų reikalavimų nesilaikymu ir yra šio nesilaikymo pasekmė. T. y. jeigu šeimos galva nepaskyrė įpėdinio iš jo valdžioje esančių artimųjų arba jeigu jis nenušalino jų tinkamai nuo įpėdinystės, testamentas tapdavo negaliojantis visas ar iš dalies, kas atverdavo kelią įstatyminei įpėdinystei.

Exhereditatio – tai pirmoji ir seniausia prieštestamentinio paveldėjimo teorija. Pagal šią teoriją testamentas arba jo dalis negalioja, jeigu palikėjas testamente nepasisakė apie konkrečių asmenų nušalinimą nuo paveldėjimo. Jau buvo minėta, kad vienas svarbių testamento turiniui keliamų reikalavimų buvo reikalavimas palikėjui testamente paminėti visus jo kaip *paterfamilias* valdžioje

⁴⁴ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 14.

⁴⁵ Cesare Sanfilippo, *supra note* 28: 354-355.

⁴⁶ Marius Jonaitis, *supra note* 7: 286.

⁴⁷ Paul Frederic Girard, *op. cit.*, 82.

esančius asmenis palikėjui esant gyvam (*heredes sui*). Šiaip sau nutylėti apie įpėdinį testamente nebuvo galima. Jeigu palikėjo valdžioje esantis asmuo nebuvo skiriamas įpėdiniu, tai reikšdavo, kad jis pašalinamas (nušalinamas) nuo įpėdinystės, o tai turėjo būtinai atsispindėti testamente. Tylėjimu atimti paveldėjimo teisės buvo neįmanoma.⁴⁸

Pašalinimo nuo įpėdinystės sąlygos buvo šios: 1) pašalinimas turėjo būti paminėtas testamente. Pažymėtina, kad sūnaus pašalinimo nuo įpėdinystės atveju testamente turėjo būti nurodytas jo vardas; 2) pašalinimas išreiškiamas tam tikrais sakramentiniais žodžiais (formule); 3) pašalinimas turi liesti visą palikimą.⁴⁹ Šių iš esmės formalių sąlygų nesilaikymas buvo pagrindas pripažinti testamentą negaliojančiu ir paveldėti kitaip nei jame nurodyta.

Justiniano laikais vardinis nušalinimas nuo įpėdinystės buvo įteisintas absoliučiai visais atvejais.

Materialusis *successio contra tabulas* siejamas su palikėjo artimųjų šeimos narių teisių gynimu, būtent – juos neteisėtai nušalinus nuo įpėdinystės, testamentas buvo pripažįstamas pažeidžiančiu pareigas (*testemantus inofficiosum*), o įpėdinių teisės buvo ginamos pateikus ieškinį, vadinamą *querela inofficiosi testamenti*.

Querela inofficiosi testamenti – iš teisminių ginčų dėl įpėdinystės bylų kilusi teorija yra grindžiama ypatinga gynybos priemone – *querela*. Iš esmės tai buvo ieškinys (skundas) dėl testamentų panaikinimo. Ieškinys buvo paduodamas *centumviri* teismui, vėliau – magistratams *extra ordinem*. Jo tikslas – panaikinti testamentą ir atverti kelią paveldėjimui *ab intestato*. Atitinkami ir *querela* padariniai – testamentas panaikinamas visas ir atsiranda viso palikimo paveldėjimas *ab intestato*. Ieškinį (skundą) pateikti buvo galima tik esant tam tikroms sąlygoms: a) įpėdinis yra teisėtas ir priklauso įstatyminių įpėdinių ratui; b) įpėdinio dalis prarasta neteisėtai; c) įpėdinis nėra nušalintas nuo įpėdinystės.⁵⁰

Imperatorinės teisės laikais *querela* patyrė esminių pokyčių. Pirma, paplito skundai dėl testamentų papildymo, išlyginimo. Skundą galėjo duoti tik paskirtasis teisėtas įpėdinis, tačiau skirtingai nuo *querela*, skundo tikslas buvo palaikyti testatoriaus valią, o išnagrinėjus skundą – testamentas netapdavo negaliojančiu. Justiniano novelose yra nuostatų, kurių pagrindu *querela* iš esmės naikino tik dalį testamentą, panaikinant paskirtojo įpėdinio teises ir į jo vietą paskelbus teisėtą įpėdinį. Antra, *querela* įtakon pateko dovanojimai, kuriems iki tol nebuvo taikomi jokie apribojimai. Vadinamoji naujoji ***querela inofficiosae donationis***, prie teisėto įpėdinio turto leido priskirti netgi tą, kurį palikėjas perleido neatlygintinai dar būdamas gyvas.⁵¹ Įpėdiniui buvo suteikta teisė teikti skundą dėl perleisto turto, jeigu perleistas turtas lietė jam priklausančią dalį. Faktiškai tai buvo skundas dėl

⁴⁸ Paul Frederic Girard, *supra note 6*: 82-83.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Marius Jonaitis, *supra note 7*: 287-288.

⁵¹ I.A. Pokrovskij, *supra note 1*: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3630.html>

dovanojimo pripažinimo negaliojančiu. Nors, kaip ir senesniais laikais, *querela* buvo galima tomis pačiomis sąlygomis, tačiau ji sukurdavo dar kitokių padarinių, t. y. dovanojimas buvo panaikindamas visas arba iš dalies.

Palaiptisniui palikėjo nuskriausti artimieji išsikovojo teisę į privalomąją palikimo dalį – „*minimalią palikimą sudarančio turto dalį, kurią turi teisę gauti artimiausieji palikėjo šeimos nariai*.“⁵² Romėnų teisėje ji turi pavadinimą *portio legitima arba pars legitima, taip pat ir portio debita*. Ši privalomoji dalis galėjo būti palikta bet koku pavidalu: paskyrus įpėdinį šiai daliai, taip pat atsisakymo forma ir kt. Privalomosios dalies dydis priklausė pirmiausiai nuo to, kokia dalis priklauso įpėdiniams *ab intestato* atveju. Iš pradžių privalomoji dalis sudarė ¼, o esant dviem sūnums – kiekvienam po 1/8 palikimo. Vėliau privalomųjų dalių dydis buvo keičiamas: Justiniano laikais jis siekė ½ įstatyminės dalies, jeigu pastaroji nesiekia ¼ viso palikimo, ir 1/3, jeigu įstatyminė dalis buvo didesnė nei ¼ viso palikimo. Jeigu ši sąlyga nebuvo įvykdyta, t. y. jeigu kiekvienam artimam šeimos nariui palikta mažiau arba visiškai nieko nepalikta, tai šie artimieji turėjo teisę reikalauti panaikinti testamentą ir paskirti jiems pilnas jų dalis *ab intestato*. Tai suteikė galimybę net ir pašalintiems nuo įpėdinystės šeimos nariams gauti tegu ir mažiausią palikimo dalį. O jeigu asmuo paveldėjo mažiau nei jam priklausanti privalomoji dalis, jis turėjo teisę reikšti ieškinį, reikalaujantis skirtumo tarp gautos ir privalomosios dalies. Šis ieškinys vadinamas *actio ad supplemā legitīmā*.⁵³

4. Paveldėjimas *ab intestato*

Jeigu palikėjas nepaliko testamentu arba testamentas dėl kokių nors priežasčių nebuvo įgyvendintas (pvz., testamentas pripažintas niekiniu visa apimtimi, įpėdinis mirė anksčiau nei palikėjas arba nepriėmė palikimo), įsigaliodavo paveldėjimas be testamentu – *ab intestato*, t. y. pagal įstatymą. Taigi svarbiausia sąlyga tokiam paveldėjimui atsirasti – testamentinių įpėdinių nebuvimas.

Nesant testamentu, įpėdinių teisės iš esmės yra teisinis laukimas, turintis reikšmės ne tik tretiesiems asmenims dar tuomet, kai palikėjas yra gyvas, bet ir pačiam palikėjui, kurio valia yra saistoma šių įpėdinių teisėmis. Teisė į palikimą virsta teisiniu reikalavimu – *ius succesionis* – nuo palikimo atsiradimo momento ir įpėdinio pašaukimo paveldėti.⁵⁴

Nors kiekviename romėnų paveldėjimo teisės raidos etape paveldėjimas *ab intestato* turėjo ypatumų, pagrindinė šio paveldėjimo raidos tendencija buvo laipsniškas perėjimas prie įpėdinių rato prasipletimo. Todėl, kalbant *ab intestato*, pagrindinis dėmesys skiriamas įpėdinių eilėms.

⁵² Marius Jonaitis, *supra note 7*: 288.

⁵³ I.A. Pokrovskij, *supra note 1*: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3630.html>

⁵⁴ D.V. Dozhdev, *supra note 16*: 630.

Paveldėjimas senosios teisės laikais (*ius civile*) buvo sąlygotas patriarchalinio gyvenimo būdo. Esminis jo bruožas buvo tas, kad paveldėjimui buvo šaukiami asmenys, kurie buvo artimiausi mirusiajam jo mirties momentu. Tokių nesant arba jiems nepriėmus palikimo, kita įpėdinių eilė nebuvo šaukiama paveldėti. XII lentelių įstatymai numatė trijų klasių įpėdinius: a) *sui heredes*, t. y. šeimos galvos valdžioje esantys artimiausi giminaičiai, vadinamieji būtinieji įpėdiniai, kurie negalėjo atsisakyti paveldėjimo. Tarp *sui heredes* buvo mirusių vaikų vaikai, įvaikintieji; b) *proximi agnati (agnatai)* – tėvo valdžioje esantys šeimos nariai, kilę iš vieno protėvio *cuius* arba įvaikinti šioje šeimoje, vadinamieji šoninės linijos giminaičiai, kurie nebuvo priskirti prie būtinųjų įpėdinių. Nesant artimiausio laipsnio agnato, tolimesnių laipsnių agnatai nebuvo šaukiami paveldėti. c) *gentiles* – kiti tolimesni giminaičiai, kurie paveldėjo nesant mirusiojo artimiausios eilės agnatų⁵⁵. Beje, ši įpėdinių eilė palaipsniui buvo panaikinta.

Taigi, esminis paveldėjimo *ab intestato* bruožas pagal *ius civile* yra tas, kad paveldėjimas grindžiamas agnatinio ryšiu.

Pretorių teisė skirdavo keturias įpėdinių *ab intestato* klases:

Pirmoji - *unde liberi*, kurią sudarė palikėjo tiesiosos žemutinės eilės giminės – vaikai (*liberi*), vaikaičiai, provaikaičiai, mirusiojo emancipuoti vaikai, taip pat vaikai, kurie buvo atiduoti įvaikinti į kitas šeimas. Paskutiniųjų padėtis buvo ypatinga. I. Pokrovskij nurodo, kad jie galėjo paveldėti tuomet, jei palikėjo mirties momentu jie buvo paleisti iš įvaikintojo valdžios.⁵⁶ Autorius D. Dožddev gi nurodo, kad jie nebuvo prileidžiami prie paveldėjimo tarp *uni liberi*, tačiau jei per metus nuo palikimo atsiradimo jie kreipdavosi į pretorių, tai jie gaudavo *bonorum possessio*.⁵⁷ Emancipuotų vaikų lygiavertis dalyvavimas paveldint buvo laikomas ne visai teisingu kitų įstatyminių įpėdinių atžvilgiu, nes emancipuoti vaikai jau turėjo jiems emancipacijos metu išskirtą turto dalį. Dėl šios priežasties pretorius išduodavo *bonorum possessio* tik su sąlyga, kad emancipuotasis įneš į paveldėjimo masę visą savo turtą arba jo dalį (*collatio bonorum emancipati*). Kokia dalis turėjo būti įnešta, nustatydavo nesuinteresuotas asmuo, vadinamas *boni viri arbitrato*. Natūralu, kad emancipuoti vaikai nebuvo motyvuoti priimti mažareikšmį palikimą.

Vieno laipsnio įpėdiniai dalindavo palikimą *in capita* (pagal galvas, t. y. po lygiai). Mirusiojo sutuoktinė nepaveldėdavo kartu su *liberi*, nes ji nebuvo siejama su mirusiuoju giminystės ryšiais. Vaikaičiai buvo šaukiami paveldėti, jeigu jų tėvas mirė anksčiau už palikėją (paveldėjimas atstovavimo teise) ir dalindavo palikimą *in stirper* (pagal gentis).

Antroji klasė – *unde legitimi* – tai agnatų pagal *ius civile* analogas. D. Dožddev nurodo, jog egzistuoja nuomonė, kad buvo leidžiamas paveldėjimas pagal eiles, ko senojoje teisėje nebuvo.⁵⁸

⁵⁵ George Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law* (Heidelberg: Springer, 2012), 280-281.

⁵⁶ I.A. Pokrovskij, *supra* note 1: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3631.html>

⁵⁷ D.V. Dozhdev, *supra* note 16: 643.

⁵⁸ *Ibid.*, 640.

Bonorum possessio buvo galima prašyti vienerius metus. *Sui heredes*, nespėję laiku prašyti *bonorum possessio*, galėjo pretenduoti į palikimą kaip agnatai, taip tapdami pretendentais antrą kartą, tačiau jau be emancipuotų vaikų.

Trečioji klasė – *unde cognati*, ją sudarė mirusiojo kraujo giminaičiai *cognati*, kurių buvo 6 eilės. Autorius Rudolf Sohm, kaip ir daugelis kitų, nurodo, kad pretoriai galėjo kviesti net 7-ąją eilę *sobrino sobrinave natus*⁵⁹ (trečiosios eilės brolių ir seserų vaikai – *sobrino et sobrina natus et nata*).⁶⁰ Kaip ir pagal *ius civile*, artimiausia eilė išelminuodavo paskesnę. *Sui heredes* turėjo teisę paveldėti ir su šia eile, taip trečią kartą tapdami pretendentais į palikimą.

Ketvirtoji klasė – *unde vir aut uxor*, joje buvo pergyvenę sutuoktiniai (vyras – po žmonos mirties, o žmona – po vyro). Ši įpėdinių klasė buvo šaukiama paveldėti tik po to, kai po palikėjo mirties neatsirasdavo nei vieno giminaičio. Žmonos buvo skirstomos į pasidavusias vyro valdžiai (*uxor in manu*) ir į nepasidavusias vyro valdžiai (*uxor sine manu*). Jų statusas suteikdavo joms skirtingas teises paveldinti: *uxor in manu* turėjo teisę paveldėti kaip *agnatus proximus*, t. y. ji buvo priskirta prie antrosios klasės, o *uxor sine manu* tokios teisės neturėjo.

Toks įpėdinių paskirstymas į keturias klases yra pateikiamas daugumos autorių. D. Doždev laikosi nuomonės, kad įpėdinių pagal pretorių teisę klasių buvo septynios. Pirmosios trys klasės atitinka anksčiau išvardintas. Ketvirtajai klasei D. Doždev priskiria išlaisvintojo asmens patrono žmoną ir vaikus – *undo familia patroni*. Pats patronas galėjo paveldėti išlaisvintojo vergo turtą tik kaip agnatas. Penktajai klasei autorius priskiria išlaisvintojo vergo patrono patroną, jeigu toks buvo. Šeštajai klasei priskiriami *unde vir aut uxor*, tai atitinka anksčiau pateikto paskirstymo ketvirtąją klasę. Septyntąją klasę sudarė išlaisvintojo vergo patrono giminaičiai.⁶¹

Kalbant apie pretorinės teisės laikų paveldėjimą, romėnų teisės tyrinėtojai išskiria du labai svarbius pretorinės teisės laikų senato nutarimus, kurie davė postūmį tolesniai paveldėjimo sistemos raidai: ***Senatus consultum Tertullianum* bei *Senatus consultum Orphitianum***. Pirmasis nutarimas leido motinai paveldėti *ab intestato* po savo vaikų mirties su antrosios klasės įpėdiniais *unde legitimi*, konkuruojant su mirusiojo seserimis. Antrasis nutarimas suteikė teisę vaikams paveldėti po motinos mirties kartu su antrosios klasės įpėdiniais, nors pagal pretorių ediktą motinos ir vaikų paveldėjimo santykiai buvo priskirti prie trečiosios klasės. Nutarimai panaikino skirtumą tarp santuokinių ir nesantuokinių vaikų. Jų priėmimas žymi naujojo – imperatorinės teisės – laikotarpio pradžią.

Imperatoriaus Justiniano novelos (543 metais išleista 118-oji ir 548 metais išleista 127 novelos) sustiprino kognatų padėtį ir maksimaliai priartino juos prie agnatų, sulyginu moteriškos ir vyriškos lyties įpėdinių teises. Esminiai ir svarbiausi šio laikotarpio paveldėjimo sistemos

⁵⁹ Rudolph Sohm, *The Institutes of Roman Law* (Oxford: Clarendon Press, 1892), 440.

⁶⁰ Christopher H. Johnson ir kt., *Blood and Kinship - Matter for Metaphor from Ancient Rome to the Present* (New York: Berghahn Books, 2013), 58.

⁶¹ D.V. Dozhdev, *supra* note 16: 642-645.

pasikeitimai – dvigubos paveldėjimo teisės sistemos panaikinimas ir aiškios paveldėjimo sistemos, pagrįstos griežta klasių ir laipsnių seka, nustatymas. Nors neapsieita ir be trūkumų, kurių reikšmingiausias buvo *ad infinitum* principo, leidusio šaukti įpėdinius neribojant giminystės laipsnių, įtvirtinimas. Taip paveldėjimo teisė buvo suteikta neapibrėžtam giminių ratui, o tai įnešdavo nemažai painiavos, ir neretai palikimas kaip siurprizas atitekdavo asmenims, kurie niekada nepažinojo mirusiojo, nors oficialiai buvo susieti su juo giminystės ryšiais. Tačiau, kaip rašė prof. I. Pokrovskij dar 1917 metais, „pateisinant Justinianą, reikėtų pasakyti, kad šalutinės linijos giminaičių paveldėjimo apribojimas iškilo tik neseniai ir kad šis romėnų teisės sistemos trūkumas yra palaikomas kai kuriomis, netgi pačiomis naujausiomis kodifikacijomis“⁶². Taigi, Justiniano novelos paskirstė įpėdinius į keturias klases.

Pirmoji klasė – *descendentes* – mirusiojo vaikai (sūnūs dukterys) ir jų tiesiosios žemutinės klasės palikuonys (*descendentes*). Prie jų buvo priskiriami anūkai ir pronaūkiai, kurių tėvas (motina) mirė anksčiau nei mirė palikėjas (paveldėjimas atstovavimo teise). Lytis jau neturėjo reikšmės. Kaip ir neturėjo reikšmės, ar jie buvo mirusiojo valdžioje, ar ne. Paveldėjimas atstovavimo teise buvo *ad infinitum*, t. y. neriboją giminių laipsnių. Paveldėdavo padermėmis (*in stirpes*). „Nebesant gyvo artimiausio palikėjo *descedentes*, jo dalis buvo išskaidoma tolimesnio laipsnio giminaičiams, kuriuos su palikėju ir prieš palikėją mirusiu jo *descedentes* siejo kraujo giminystės ryšiai. Kitaip tariant, pastarieji atstovavimo teise paveldėdavo genčiai (*stirps*) tenkančių palikimo dali“.⁶³

Antrąją klasę – *ascendentes* – sudarė tiesiosios aukštutinės klasės artimiausi giminaičiai – tėvas, motina, senelis, senelė ir kt.), taip pat tikrieji broliai ir seserys - *germani* (tų pačių tėvų) bei anksčiau mirusių palikėjo brolių ir seserų vaikai. Sūnėnų ir dukterėčių šaukimas paveldėti buvo Justiniano 127-ąja novela įvesta naujovė. Paveldėjimas vyko *in capita* (esant visiems įpėdiniams gyviems) ir *in stirpes*, jeigu paveldėdavo anksčiau mirusių giminaičių vaikai.

Trečiąjai klasei priskiriami netikrieji broliai ir seserys (ne tų pačių tėvų). Vieno tėvo ir skirtingų motinų vaikai vadinami *consanguinei*, o vienos motinos ir skirtingų tėvų vaikai – *uterini*. Tai klasei taip pat buvo priskirti mirusiojo broliai ir seserys bei jų vaikai. Paveldėdavo *in stirpes*.

Ketvirtąją klasę – *collaterales* – sudarė visi kiti šoninės linijos giminaičiai be apribojimų. Paveldėdavo artimiausios linijos giminaičiai, tuo pašalindami tolimesnes eiles. Palikimas buvo dalinamas *in capita*.

Sutuoktinių paveldėjime Justiniano novelos jokių pakeitimų, palyginus su pretorine teise, neįnešė. Kaip ir pagal pretorinę teisę, sutuoktiniai paveldėdavo paskutine eile, nesant jokių giminaičių. Tačiau kaip išimtis iš bendros taisyklės 537 metais buvo įvesta teisė paveldėti beturtei

⁶² I.A. Pokrovskij, *supra* note 1: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3631.html>

⁶³ Marius Jonaitis, *supra* note 7: 296.

našlei (*uxor indotata*). Jeigu ji neturėjo jokios nuosavybės, tai ji konkuruodavo su visais įpėdiniais lygiomis teisėmis ir gaudavo ne daugiau nei ¼ dalį palikimo arba ne daugiau kaip 100 auksinių svarų. Jeigu našlei tekdavo konkuruoti su jos pačios ir mirusiojo vaikais, tai savo dalį, kuri buvo lygi kiekvieno vaiko daliai, ji gaudavo ne nuosavybės, bet tik uzufrukto teise.

Apibendrinant II skyriuje išdėstyta medžiaga, atkreipiamas dėmesys į pagrindines skyriaus mintis – paveldėjimas numato mirusiojo teisių ir pareigų visumos perėmimą. Šis perėmimas atsiranda testamentu arba įstatymo pagrindu. Norėdamas palikti savo turtą konkrečiam asmeniui (asmenims), palikėjas turėjo sudaryti testamentą, atitinkantį jam keliamus reikalavimus. Pats testatorius turėjo būti tinkamas, t. y. turėti testamentinį veiksnumą. Romėnų testamentu istorija parodo, kad reikalavimai testamentu turiniui ir formai buvo įvairūs, tačiau svarbiausias jų – įpėdinio paskyrimas. Nustatytų reikalavimų nesilaikymas darė testamentą negaliojančiu visą arba iš dalies ir atverdavo kelią prieštestamentiniam paveldėjimui. Nesant testamentu, buvo paveldima pagal įstatymą (*ab intestato*), atsižvelgiant į įstatymu nustatytas įpėdinių eiles.

3. PALIKIMO PRIĖMIMAS

Šio skyriaus užduotis – atskleisti privalomų ir savanoriškų įpėdinių skirtumo esmę, įpėdinio valios priimti palikimą raiškos būdus, paveldėjimo pagal Romos piliečių ir pretorių teisę procedūrų ypatumus, įpėdinio ir palikėjo kreditorių apsaugos nuo palikėjo/įpėdinio skolų būdus. *“Kad palikimas galiotų, reikia jį priimti pagal nustatytas formas: taip pat reikia, kad jį priimtų tinkamas asmuo ir tinkamu laiku”*.⁶⁴ Taigi, norint suprasti palikimo priėmimo būdus (formas) romėnų teisėje, būtina taip pat išsiaiškinti palikimo priėmimo laiką ir įvardyti įpėdinių tinkamumo kriterijus.

1. Palikimo atsiradimo ir priėmimo momentas

Palikėjo mirties momentu palikimas įpėdiniams tik atsiranda. Jis jau nebeprisiklauso palikėjui, tačiau dar neprisklauso įpėdiniams, o tik lyg ir yra jiems siūlomas. *“Palikimo atsiradimas (delatio hereditatis) – tai juridinis faktas, kurio efektas pasireiškia įpėdinio galimybės paveldėti atsiradimu. Susidaro savotiška juridinė situacija, kai de cuius teisės neturi subjekto, tačiau egzistuoja potencialus perėmėjas (heres), kurio naudai atsirado palikimas. Susidaro savotiška juridinė situacija, kurioje de cuius teisės nebeturi subjekto, tačiau egzistuoja potencialus perėmėjas (heres), kurio naudai atsirado palikimas.”*⁶⁵ Ši situacija sudaro pirmosios paveldėjimo proceso stadijos esmę.

Jau kalbėta, kad palikimas atsiranda tam tikrų asmenų (*heres*) naudai. Jų veiksmai po palikimo priėmimo (*aditio hereditatis*) susiveda į tai, kad palikėjo teisės įgija naują subjektą, ir paveldėjimo situacija laikoma išsemta.⁶⁶ Taigi, antrosios paveldėjimo proceso stadijos esmė – **palikimo priėmimas (*acquisitio hereditatis*)**.

Labai svarbu atskirti palikimo atsiradimo ir palikimo priėmimo momentus. *„Paveldėjimo procese būtina atskirti palikimo atsiradimą ir palikimo priėmimą. Palikimas atsiranda nuo palikėjo mirties momento. Su palikimo atsiradimu tam tikriems asmenims atsiranda teisė į palikimo priėmimą. Bet jie dar netampa palikėjo nuosavybės savininkais. Teisių perėmimas įvyksta tik palikimo priėmimo momentu, kai įpėdinis išreiškia valią priimti palikimą.”*⁶⁷

Tarp palikimo atsiradimo ir palikimo priėmimo momentų palikimas turėjo specifinį statusą: jis buvo laikomas “gulinčiu” palikimu (*hereditas iacens*) ir neturinčiu šeimininko (*sine domino*). Tokio turto užvaldymas senosios *ius civile* laikais net nebuvo laikomas nusikaltimu ir buvo vadinamas *usucapio pro herede*. Po vienerių metų tokio valdymo šį turtą užvaldęs asmuo buvo laikomas įpėdiniu, kuris, beje, tapdavo atsakingas ir už palikėjo skolas. Netgi vieno daikto valdymas

⁶⁴ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 107.

⁶⁵ D.V. Dozhdev, *supra note* 16: 630.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ A.A. Vologodin, *Rimskoe Pravo* (Maskva: Justitia, 2015), 146.

vienerius metus galėjo suteikti teisę į visą palikimą.⁶⁸ Todėl galima teigti, kad *usucapio pro herede* pagalba palikėjo kreditoriai įgydavo objektą savo pretenzijoms. Vėlesniais laikais buvo leidžiamas tik atskirų palikime esančių daiktų užvaldymas. Pretorinės teisės laikais šis leidimas jau nebegaliojo, o imperatorinė teisė tokio turto užvaldymą laikė nusikaltimu.⁶⁹

Su palikimo priėmimo momentu yra glaudžiai susijusi **būtiniojo paveldėjimo** problema. Šia prasme senovės Romoje buvo skiriamos dvi pagrindinės įpėdinių grupės. Kai kurie autoriai, pvz., Paul du Plessis, įvardina tris: *sui et necessarii heredes*, *necessarii heredes* ir *extranei heredes*, atskirdamas išlaisvintus vergus į *necessarii heredes*.⁷⁰ Dr. M. Jonaitis (ir daugelis kitų autorių) mini dvi grupes: namų įpėdinius, privalančius priimti palikimą (*heredes domestici ec heredes necessarii*) ir pašalinius (*heredes extranei*).⁷¹ Šio darbo autoriaus nuomone, nėra būtinybės išskirti išlaisvintus vergus į atskirą grupę, kadangi jie negalėjo atsisakyti palikimo ir yra priskiriami prie *necessarius*, todėl autorius skirs dvi pagrindines įpėdinių grupes: pirmąją – namų įpėdinius, privalančius priimti palikimą (*heredes domestici ec heredes necessarii*) ir antrąją – pašalinius (*heredes extranei*)

Pirmos grupės įpėdiniais buvo laikomi palikėjo šeimos (*familia*) nariai – vaikai, įvaikiai, žmona, t. y. asmenys, į kuriuos buvo nukreipta palikėjo kaip tėvo, įtėvio, vyro valdžia. Prie šios grupės priskirtini ir vergai, kuriuos palikėjas prieš mirtį išlaisvino ir paskyrė savo įpėdiniais. *Heredes domestici* įgydavo palikimą palikėjo mirties momentu (*ipso iure*), nepriklausomai nuo jų valios, ir pagal testamentą, ir pagal įstatymą. Palikimas pereinavo jiems pats, kartais netgi jiems nežinant (pvz., netgi būnant tolimojoje kelionėje). Jie neturėjo teisės atsisakyti palikimo, kaip neturėjo teisės atsisakyti būti mirusiojo vaikais arba kitais jo valdžioje buvusiais šeimos nariais. Taigi, *heredes domestici* buvo ne paprasti įpėdiniai, o būtinieji (privalomieji) įpėdiniai, kurių valios pareiškimo priimant palikimą nereikėjo. Jie turi *heredes necessarii* pavadinimą. Šis paveldėjimo būdas buvo panaikintas pretorinės teisės laikais.

Antros grupės įpėdiniai nepriklausė palikėjo šeimai (*heredes extranei*) ir buvo laisvi apsispręsti priimti palikimą ar jo atsisakyti. Jie buvo vadinami *heredes voluntaris* (laisvanoriškieji įpėdiniai). Palikimą jie įgydavo tik po to, kai pareiškėdavo sutikimą jį priimti. Taigi paveldėjimo procedūra jiems, skirtingai nuo namų įpėdinių, nebuvo taikoma automatiškai. Jokių konkrečių terminų palikimo priėmimui senojoje *ius civile* nebuvo. Kol įpėdinis nepareiškėdavo savo valios arba nepradėdavo valdyti turto, šis turtas kitiems įpėdiniams neatitekdavo.

⁶⁸ Cesare Sanfilippo, *supra note 28*: 362 .

⁶⁹ Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius, Stasys Vėlyvis, *supra note 22*: 222.

⁷⁰ Paul du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 229-232.

⁷¹ Marius Jonaitis, *supra note 7*: 269.

2. Įpėdinių tinkamumas

Kaip jau minėta, palikimą galėjo priimti tik tinkamas įpėdinis. Apie testatorių tinkamumą (*testamenti factio activa*) buvo kalbėta II skyriuje. Šioje darbo dalyje dėmesys bus skirtas įpėdinių tinkamumui.

Įpėdinių veiksnumas paveldėjimo santykiuose buvo vadinamas *testamenti factio passiva*. Tinkamo įpėdinio paskyrimas ir įvardijimas romėnams buvo labai svarbus. Buvo galima skirti vienintelį įpėdinį, keletą įpėdinių kartu, vieną po kito, nesant vieniems įpėdiniams paskirti kitus. Buvo galima skirti įpėdinius tiesiog, taip pat ir su sąlyga. Svarbu ir privalu buvo įpėdinį (-ius) įvardyti.

Kalbėdamas apie įpėdinių veiksmumą, P. F. Girard pirmiausia išskyrė netinkamus, tarp kurių minimi *persona interstabiles*, eretikai, atskalūnai, peregrinai (svetimšaliai), nusikaltimus prieš palikėją padarę asmenys, Tam tikrą laiką įpėdiniais negalėjo būti moterys. Šis draudimas buvo taikomas pirmosios klasės cenzo piliečiams (turtuoliams), siekiant kovoti su prabanga ir turto išsivaistymu. Tačiau ir šis apribojimas moterims palaipsniui išnyko.

Netinkamais įpėdiniais tam tikrais laikotarpiais buvo laikomi ir *personae incertae*, t. y. netikri asmenys. Tokiais buvo laikomi asmenys, kurių testatorius, sudarydamas testamentą, negalėjo tiksliai įvardyti ir kurių nurodymas buvo paliktas nenumatytiems atvejams. Tarp netinkamų asmenų minimi *postumi* (gimę po testamento sudarymo). Prie netinkamų įpėdinių ankstesniais periodais buvo priskiriami ir juridiniai asmenys (šventyklos, miestai, asociacijos). Palaipsniui situacija keitėsi. Justiniano laikais *postumi* atžvilgiu ji visiškai sušvelnėjo ir pagaliau visi *postumi* įgavo tinkamų įpėdinių statusą. Svarbi sąlyga liko ta, kad testamento sudarymo momentu toks asmuo turėjo būti pradėtas. Palaipsniui apribojimai dingdavo ir juridiniams asmenims kaip įpėdiniams.⁷²

Autorius G. F. Girard atkreipia dėmesį į svarbią įpėdinio tinkamumo sąlygą –testamentinio paveldėjimo atveju įpėdiniui būtina turėti specialų tinkamumą palikimo priėmimui. Tai reiškia, kad be *testamenti factio passiva*, apie kurią buvo kalbėta, įpėdinis turi turėti specialų tinkamumą palikimui priimti – *ius capiendi*. Tam tikrais laikotarpiais šis tinkamumas buvo siejamas su buvimu santuokoje ir santuokoje turimų vaikų skaičiumi. 736 ir 762 metais priimti kadukiniai įstatymai draudė priimti palikimą santuokinio amžiaus sulaukusiems, bet nesusituokusiems asmenims. Santuokoje vaikų neturintys vyrai, taip pat neturinčios reikiamo vaikų skaičiaus moterys (laisvos – trijų, išsilaisvinusios – keturių), našliai ir perkraustytieji galėjo paveldėti tik pusę palikimo.⁷³ Šie apribojimai laikui bėgant buvo panaikinti, todėl šio darbo autoriaus nuomone, juos galima paminėti tik kaip laikiną tendenciją tam tikru laikotarpiu.

⁷² Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 40-44.

⁷³ *Ibid.*, 111-114.

3. Valia priimti palikimą (*aditio hereditatis*)

Jeigu įpėdinis atitikdavo tinkamumo kriterijus, jam buvo suteikta teisė pareikšti savo valią priimti palikimą (išskyrus būtinąjį paveldėjimą). Valia buvo vadinama *aditio hereditatis*. Kad įpėdinis galėtų įgyti palikimą, *aditio hereditatis* turėjo atitikti konkrečius reikalavimus, kuriuos galima apibendrinti taip:

1. Įpėdinis turi priimti palikimą aiškiai ir besąlygiškai;
2. Įpėdinis yra veiksnus (ne mažametis, ne beprotis) ir žino, kad jam tenka palikimas;
3. Įpėdinis pats gali priimti palikimą, išskyrus atvejus, kai jis yra asmuo *in potestate* arba vergas, arba turintis rūpintoją (globėją) asmuo. Tuomet jis turi gauti savo *paterfamilia* pritarimą arba globėjo (rūpintojo) pritarimą. Pažymėtina, kad šiuo atveju palikimas pereinavo *paterfamilia*, globėjui, rūpintojui;

4. Įpėdinis išreiškia valią asmeniškai, nes teisė priimti palikimą yra išimtinai asmeninė.

Aditio hereditatis buvo taikoma nepriklausomai nuo paveldėjimo pagrindo (pagal testamentą, nesant testamento, priešingai nei nurodyta testamente).

4. Palikimo priėmimo būdai

Išsiaiškinus *aditio hereditatis* esmę, toliau bus kalbama apie tai, kaip ji buvo įgyvendinama, t. y. kokiais būdais buvo priimamas (įgijamas) palikimas.

Vieni romėnų teisės tyrinėtojai skiria tris palikimo priėmimo būdus – *cretio, nuda voluntas, pro herede gestio*.⁷⁴ Kai kurie autoriai (pvz., Cesare Sanfilippo) išskiria tik dvi formas – *cretio* ir *pro herede gestio*, priskirdamas *nuda voluntas* prie *pro herede gestio*.⁷⁵ Autorius V. Doždev taip pat mini tik dvi formas - *cretio* ir *pro herede gestio*.⁷⁶

G. F. Girard *cretio, nuda voluntas, pro herede gestio* vadina civilinio palikimo priėmimo (*aditio hereditatis*) formomis.⁷⁷ Šalia autorius mini pretorinį palikimo priėmimą (*bonorum possessionis petitio*) ir pažymi būtinumą skirti šias formas.⁷⁸

Pastebėtina, kad literatūroje *cretio, nuda voluntas, pro herede gestio* būdai dažnai vadinami dar ir palikimo priėmimo formomis.

Cretio – seniausias palikimo priėmimo būdas, pasireiškiantis liudytojų akivaizdoje pasakytu žodiniu įpėdinio pareiškimu. Ne bet koks pareiškimas buvo laikomas tinkamu, o tik tas, kuris buvo pasakytas tam tikrais iškilmingais žodžiais. Jis laikomas formaliuoju palikimo priėmimo būdu. Prof.

⁷⁴ Marius Jonaitis, *supra note 7*: 298.

⁷⁵ Cesare Sanfilippo, *supra note 28*: 359-360.

⁷⁶ D.V. Dozhdev, *supra note 16*: 632.

⁷⁷ Paul Frederic Girard, *supra note 6*: 108.

⁷⁸ *Ibid.*, 110.

I. Pokrovskij nurodo, kad valia *cretio* būdu buvo skelbiama liudytojų akivaizdoje ir, galimai, palikėjo namuose.⁷⁹

Reikalavimas priimti palikimą *cretio* būdu paprastai būdavo įrašytas į testamentą, nustatant konkretų terminą. Romėnų teisės literatūroje minimas šimto dienų terminas *cretio* paskelbti. Toks palikėjo nurodymas buvo privalomas įpareigotam asmeniui. Kadangi *ius civile* nebuvo nustačiusi jokių terminų palikimui priimti, įpėdinio tylėjimas palikimo padėčiai suteikdavo neapibrėžtumą, o tai galėjo neigiamai atsiliiepti mirusiojo kreditoriams. Todėl kreditoriai turėjo teisę pareikalauti iš įpėdinio atsakymo, ar šis priima palikimą (*interrogatio in iure*). Jeigu įpėdinis abejojo, jis galėjo paprašyti papildomo termino apsispręsti (*spatium deliberandi*), kuriam praėjus privalėjo duoti atsakymą. To nepadarius, įpėdinis buvo paskelbiamas nušalintu nuo paveldėjimo. Tai buvo aktualu substitucijos atveju, nes tuomet įpėdiniu tapdavo *heres substitutus*. Justiniano teisėje vyravo kitoks principas: tylėjimas – sutikimo ženklas, todėl nustatytais terminais nedavęs atsakymo įpėdinis buvo laikomas prisiėmęs visas palikėjo teises bei pareigas.⁸⁰

Literatūroje skiriamos trys *cretio* formos: *cretio vulgaris*, *cretio continua*, *cretio perfecta*. Jos skiriasi pagal valios pareiškimo laiką. ***Cretio vulgaris*** (paprastoji) – dažniausiai naudojama forma. Terminai šiuo atveju pradedami skaičiuoti nuo sužinojimo apie palikimo atsiradimą dienos, o į terminą neįskaičiuojamos dienos, kai asmuo dėl svarbių priežasčių negalėjo atlikti juridinių veiksmų. Tokiu atveju šimto dienų terminas galėjo gerokai išlįsti. Mūsų laikmečio supratimu, neskaičiuotinos poilsio, švenčių dienos, atitinkamais dokumentais pateisintos ligos, išvykimo laikas, *force major* ir kt. ***Cretio continua*** (tęstinės) atveju terminai skaičiuojami nuo palikimo atsiradimo dienos. Čia nesvarbi sužinojimo apie palikimą diena. ***Cretio perfecta*** (tobula) buvo vadinama tokia *cretio*, kai testamente buvo konkretus palikėjo nurodymas ją atlikti, o šio nurodymo nevykdymo atveju buvo “prigrasinama” nušalinti nuo paveldėjimo.⁸¹

Antrasis palikimo priėmimo būdas – ***pro herede gestio*** yra palikimo priėmimas per veiksmus, rodančius, kad įpėdinis su palikimu elgiasi kaip tikras šeimininkas, rūpinasi turtu, ieško palikėjo skolų, sumoka palikėjo skolas ir kt. Toks palikimo priėmimas buvo vadinamas tyliuoju, nes įpėdinio valia buvo reiškiamą netiesiogiai, o konkludentiniais veiksmais (*facta concludentia*). Pažymėtina, kad jeigu testamente nebuvo tiesiogiai nurodyta sąlyga dėl palikimo priėmimo *cretio* būdu, įpėdinis galėjo pasirinkti tarp dviejų formų - *cretio* ir *pro herede gestio*.⁸²

Greta *pro herede gestio* egzistavo dar vienas palikimo priėmimo būdas – ***nuda voluntas*** (“nuogas ketinimas”),⁸³ vadinamas aiškiuoju arba neformalioju palikimo priėmimu. Palikimas šiuo

⁷⁹ I. Pokrovskij, *supra note 1*: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3633.html>

⁸⁰ A. V. Zajkov, *supra note 39*: 296.

⁸¹ Cesare Sanfilippo, *supra note 28*: 360.

⁸² D. V. Dozhdev, *supra note 16*: 632.

⁸³ Cesare Sanfilippo, *op. cit.*, 360.

atveju pereidavo įpėdiniui nuo momento, kai jis paskelbdavo save įpėdiniu ir elgėsi kaip tikras įpėdinis. Raštiškas pareiškimas apie palikimo priėmimą buvo paduodamas magistratui.

Taigi, valios išreiškimas bet koku būdu (forma) turėjo pasekmę – asmuo tapdavo įpėdiniu ir įgydavo palikimą. Jeigu valia nebuvo išreikiama jokia forma arba palikimo buvo atsisakoma, jį įgydavo kiti asmenys kitais pagrindais.

Ankščiau minėta, kad reikalavimo priimti palikimą *cretio* būdu nesilaikymas atverdavo kelią **substitucijai**. Šioje vietoje būtina trumpai apžvelgti substitucijos sąvoką ir rūšis. Atsižvelgiant į tai, kad palikėjas nebuvo saistomas įpėdinių skaičiumi, jis galėjo paskirti tiek pakaitinių įpėdinių (*heredes substituti*), kiek jam atrodė reikalinga. Paprastai substitutų serijos gale skiriamas vienas iš testatoriaus vergų, kuris testamentu išsivadavęs, virsta *heres necessarius*.⁸⁴

Skiriama keletas substitucijos formų: paprastoji (*substitutio vulgaris*), pupiliarinė (*substitutio pupillaris*) ir kvazi-pupiliarinė (*substitutio quasi-pupillaris*). Paskutinės dvi formos yra sudėtingesnės ir painesnės nei paprastoji substitucija, nes jomis įpėdiniai buvo skiriami ne pačiam testatoriui, bet kitam asmeniui. **Substitutio pupillaris** bendraja prasme suprantama kaip įpėdinio paskyrimas *pater familias* valdžioje esančiam nepilnamečiui, jeigu šis numirtų iki pilnametystės. Tai nebuvo lygu globėjo (rūpintojo) paskyrimui, kuris turėjo būti išreikštas testamente kitokiomis formomis. Ši substitucija baigdavosi suėjus pilnametystei. **Substitutio quasi-pupillaris** (*tarsi pupillaris*) atsirado imperatorinės teisės laikais ir yra suprantama kaip įpėdinio paskyrimas asmeniui, kuris dėl psichinės ligos negali atlikti tam tikrų veiksmų. Šis asmuo nebūtinai turėjo būti *pater familias* valdžioje. Ši substitucija galėjo baigtis, jei sergančio asmens sveikatos būklė pagerėjo.

Taigi, palikimo priėmimas substitucijos pagalba galėjo atsirasti kaip valios neišreiškimo pasekmė. Beje, substitucija užkirsdavo kelią *ab intestato* įpėdinystei.

Išskirtinę vietą palikimo įgijimo procese užima pretorinis paveldėjimas (valdymas) **bonorum possessio**, kurį, kaip minėta, autorius P. F. Girard vadina atskira palikimo priėmimo forma. Pretorinio paveldėjimo esmę sudaro leidimas prašančiam asmeniui ne tik valdyti palikimą ar atskirus palikimo daiktus, bet ir naudotis įpėdinio padėtimi. Valdymas buvo suteikiamas specialiuoju interdiktų *quorum bonorum possessio* (pažodžiui – interdiktas apie tai, kieno turtas).⁸⁵ Pretorinio paveldėjimo esmė atsispindi šioje citatoje: „Istatyminio paveldėjimo srityje pretoriui pasirodė, kad XII lentelių įstatymų nustatyta paveldėjimo sistema, paremta išimtinai civiline giminyste, per daug siaura. Be civilinių giminių (ar jų nesant) pretorius ėmė šaukti tam tikrus paprastus (natūralinius) gimines, kurių įstatymas nešaukdavo paveldėti. Ilgainiui pretorius sukūrė pretorinius įpėdinius, kaip sukūrė pretorinius savininkus, pretorinius debitorius.“⁸⁶

⁸⁴ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 52.

⁸⁵ A.V. Zajkov, *supra note* 39: 291.

⁸⁶ Paul Frederic Girard, *op. cit.*, 8-9.

Norėdamas gauti *bonorum possessio*, asmuo turėjo kreiptis raštu į magistratą, taip išreikšdamas savo valią. Senesniais laikais prašymo turinį sudarydavo sakramentiniai žodžiai, vėliau tokių žodžių būtinumas išnyko. Pretorius išduodavo *bonorum possessio* tuoj pat, nesigilindamas į aplinkybes. Kiti asmenys galėjo ginčyti *bonorum possessio*, o jį gavęs asmuo tapdavo atsakovu. Taigi, pretorius sukurdavo situaciją, kai vienoje pusėje yra civilinis įpėdinis *heres*, turintis vien tik įpėdinio vardą (*nudum nomen heredis*) ir neturintis jokių turtinių įpėdinio teisių, kurios jam turėtų priklausyti kaip įpėdiniui, o kitoje pusėje – *bonorum possessor*, neturintis *heres* vardo, tačiau valdantis visas įpėdinio teises bei apsaugotas pretoriaus nuo trečiųjų asmenų ir nuo paties *heres*.⁸⁷ Kartais abu minėti bruožai – *heres* ir *bonorum possessor* – koegzistavo viename asmenyje. Gavęs *bonorum possessio* asmuo galėjo reikalauti ir gauti bet kokį daiktą iš palikimo. Šia prasme jis buvo galingesnis už bet kokį kitą valdytoją.

Dar kartą paminėtina, kad gavęs *bonorum possessio* asmuo netapdavo įpėdiniu *heres*, jis tik užvaldydavo palikėjo teises ir pareigas. Toks valdymas turėjo laikiną pobūdį, nes jeigu *bonorum possessio* buvo nuginčytas, tai valdytojui buvo privalu gražinti turtą priešingai šaliai. Šioje vietoje pagrįstai kyla klausimas, kiek gi laiko reikėjo, kad valdymas taptų nuolatinis. Teodozijaus laikais romėnų teisėje buvo nustatytas 30 metų naikinamasis terminas (*praescriptio*), kuriam suėjus išnykdavo teisė absoliučiai visoms pretenzijoms. Tai reiškia, kad *bonorum possessio* turintis asmuo galėjo įgyti palikimą ir tapti turto savininku tik suėjus šiam terminui.

Literatūroje skiriamos šios *bonorum possessio* rūšys:

a) Testamentinio paveldėjimo atveju – *bonorum possessio secundum tabulas*, suteikiantis valdymą *tabulae testamenti* (testamentinėse lentelėse) nurodytam asmeniui. Šiuo atveju testamentas turėjo atitikti pretoriaus nustatytus reikalavimus ir buvo visiškai nesvarbu, ar jis atitinka *ius civile* reikalavimus testamentui. Toks *bonorum possessio* turėjo pranašumą prieš testamentinį paveldėjimą.⁸⁸

b) *Ab intestato* paveldėjimo atveju – *bonorum possessio sine tabulis*, išduodamas asmeniui, priklausančiam pretoriaus ediktu nustatytai įpėdinių kategorijai, apie kurias išsamiau kalbėta II skyriuje. Toks *bonorum possessio* turėjo pranašumą prieš paveldėjimą *ab intestato*. Kartu su *bonorum possessio sine tabulis* paminėtinas *bonorum possessio dimidiae partis*, kuris buvo išduodamas liberto patronui tuo atveju, jeigu libertas mirė neturėdamas vaikų. Patronas turėjo teisę pretenduoti į dalį liberto palikimo, net jeigu jis atvirai buvo nušalintas nuo paveldėjimo.⁸⁹

c) prieštestamentinio paveldėjimo atveju – *bonorum possessio contra tabulas*, kuris suteikė teisę paveldėti nepaisant testamentu, netgi jei testamente nebuvo nurodytas įpėdinis arba nebuvo

⁸⁷ Cesare Sanfilippo, *supra note 28*: 376.

⁸⁸ *Ibid.*, 377.

⁸⁹ D.V. Dozhdev, *supra note 16*: 661.

tinkamai pašalintas įpėdinis. Be to, pašalintam nuo įpėdinystės buvo suteikta teisė visada prašyti prieštestamentinio paveldėjimo. Vardinio pašalinimo nuo įpėdinystės reikalavimas buvo pradėtas taikyti ne tik sūnums, bet ir visiems vyriškos lyties įpėdiniams. Svarbu, kad *bonorum possessio contra tabulas* nedarė testamentu niekiniu. „Čia greičiau tenka kalbėti apie reliatyvų (sąlyginį) niekingumą. *Bonorum possessio contra tabulas, kuri duodama tik per tam tikrą laikotarpį, tik tam tikromis sąlygomis, tik tam tikrų asmenų naudai, panaikina tik tam tikras testamentu dispozicijas (nuostatas)*.“⁹⁰

Justiniano laikais *ius civile* ir *ius honorarium* susiliejo į vieną teisinę sistemą, tačiau naujojoje sistemoje vyravo *bonorum possessio* taikytos nuostatos ir principai.

Tarp kitų palikimo įgijimo atvejų vertėtų paminėti paveldėjimo transmisiją (*transmissio hereditatis*), kuri suprantama kaip automatiškas paveldėjimo teisės perėjimas iki palikimo priėmimo momento mirusio ir nespėjusio priimti palikimo įpėdinio įpėdiniams. Senoji *ius civile* numatė, kad mirusio įpėdinio dalis buvo dalinama tarp likusių palikėjo įpėdinių, tuo padidinant jų dalis iš palikimo (*ius accrescendi*). Jeigu tokių asmenų nebuvo, palikimas buvo laikomas bešeimininkiu ir galėjo būti paimtas *usucapio pro herede*. O kadangi pretorius nepalaikydavo *usucapio*, jis pradėjo išdavinėti *bonorum possessio* ir palikėjo įpėdiniams, ir mirusio įpėdinio įpėdiniams. Ir nors gana ilgai buvo laikomasi principo, kad paveldėjimo teisė, kaip asmeninė teisė, negali būti paveldėta savaime, palaipsniui atsirasdavo šios taisyklės išimtys. Jas gerai apibūdino autorius A. V. Zajkov:⁹¹ a) *transmissio ex capite restitutionis in integrum* (transmisija restitucijos pagrindu): pretorius leisdavo mirusio įpėdinio įpėdiniui kreiptis dėl *bonorum possessio*, prieš tai atkūrus buvusią padėtį; b) *transmissio ex jure patria* (transmisija tėviškos valdžios pagrindu): jeigu patrefamilia valdžioje esantis sūnus atsisakydavo palikimo, jis pereinavo tėvui; c) *transmissio ex capite infantiae* (transmisija jauno amžiaus pagrindu): mirus palikimo nespėjusiam priimti mažamečiui vaikui iki 7 metų, jo palikimą paveldi tėvas; d) *transmissio Theodosiana* (Teodozijaus transmisija): imperatoriaus Teodozijaus laikais buvo įtvirtinta taisyklė, nurodanti, kad jeigu testamente nurodytas žemutinės eilės įpėdinis miršta iki testamentu atidarymo, tai palikimas pereina jo artimiausios žemutinės eilės įpėdiniams; e) *Transmissio Justiniana* (Justiniano transmisija): jeigu palikimo nespėjęs priimti įpėdinis mirė nepraėjus vieneriems metams nuo sužinojimo apie palikimą arba jeigu iki mirties nespėjo duoti atsakymo, ar priima palikimą, tai jo įpėdiniai gali priimti palikimą per likusį terminą.

Palikimo įgijimo kontekste taip pat paminėtina bendraįpėdinystė, kai palikimą įgydavo ne vienas, o keli įpėdiniai, vadinami *coheredes*. Autorius Cesare Sanfilippo nurodo, kad archaiškais

⁹⁰ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 85-86.

⁹¹ A.V. Zajkov, *supra note* 39: 297-299.

laikais bendraįpėdiniai tapdavo *consortium ercto non cito* (nesiėmus padalijimo) dalyviais.⁹² Autorius D. Doždėv mini *consortium fratrum* (brolių konsorciumas).⁹³ Kiekvienas benraįpėdinių buvo potencialiai laikomas viso palikimo įpėdiniu, nors iš esmės apsiribodavo tik teise į tam tikrą palikimo dalį. Dalys galėjo būti nelygios, o dalių skaičius visada buvo dalinamas iš 12. Kiekvienas įpėdinis atsakydavo už palikėjo skolas proporcingai savo daliai. Bet koks įpėdinio veiksmas bendro turto atžvilgiu galėjo būti vetuotas kitų konsorciumo dalyvių. Tokiu būdu senesniais laikais buvo palaikoma šeimos galvos valdžios vienybė, nors faktiškai šeimos galvai atstovavo keletas asmenų.

Konsorciumai galėjo būti dalijami pagal susitarimą arba teismo keliu. Konsorciumai dalijosi ir natūraliu būdu: jeigu vienas konsorciumo dalyvių mirdavo, jo vietą užimdavo jo valdžioje buvę artimieji giminaičiai, kurie savo ruožtu sudarydavo naują konsorciumą, o buvusio konsorciumo dalyviai tapdavo savarankiškomis šeimos galvomis.

5. Palikimo priėmimo pasekmės

Palikimo priėmimo klausimas nebūtų iki galo atskleistas neįvardijus palikimo priėmimo pasekmių. Pagrindinė palikimo priėmimo pasekmė buvo ta, kad įgijęs palikimą įpėdinis tapdavo palikėjo turto savininku. Palikėjo turtas susiliedavo su įpėdinio turtu ir tapdavo viena mase. Tai vadinama *confusio bonorum* (turto susimaišymas, susiliejimas).⁹⁴ Ši pasekmė atrodo pozityviai, nes numato įpėdinio turto pagausėjimą. Kita palikimo priėmimo pasekmė atrodo ne tokia optimistiška, nes, laikantis paveldėjimo universalumo principo, įpėdiniui kartu su turtu pereidavo ir visos palikėjo prievolės bei skolos, t. y. turto aktyvas ir pasyvas. O atsižvelgiant į *confusio bonorum*, įpėdiniai tapdavo atsakingi pagal palikėjo prievoles visu turtu, ir paveldėtu, ir turtu, viršijančiu paveldėtą turtą, t. y. nuosavu turtu (*in infinitum, ultra vires hereditatis*).⁹⁵

Palikėjo ir įpėdinio turto susiliejimas galėjo tapti neparankus keliais atvejais: 1) pačiam įpėdiniui, jeigu palikėjo turto pasyvas buvo didesnis už paveldėtą turtą (skolos didesnės už turto vertę). Tai nešė įpėdiniui nuostolių, jo nuosavo turto sumažėjimą; 2) įpėdinio kreditoriams, jeigu atsiskaičius pagal palikėjo prievoles, įpėdinio turto masė kritiškai sumažėdavo ir šiuo turtu jau nebuvo galima užtikrinti paties įpėdinio prievolių; 3) palikėjo kreditoriams, jeigu pats įpėdinis buvo prasiskolinęs ir jo skoloms padengti buvo naudojamas visas sujungtas turtas.

Paveldėjus skolas, *heredes necessarii* galėjo atsidurti itin nepalankioje padėtyje. Juk skolininkams grėsė griežtos sankcijos – *venditio bonorum* (turto pardavimas), užtraukiantis gėdą (*infamia*). Natūralu, kad buvo ieškoma būdų apsaugoti turtinius interesus paveldėjimo atvejais. Vienu atveju reikėjo apsaugoti patį įpėdinį, kitu – palikėjo kreditorius, trečiu – įpėdinio kreditorius.

⁹² Cesare Sanfilippo, *supra note* 28: 369.

⁹³ D.V. Dozhdev, *supra note* 16: 640.

⁹⁴ Marius Jonaitis, *supra note* 7: 299.

⁹⁵ Paul Frederic Girard, *supra note* 6: 134.

Ankščiau kalbėta apie papildomą terminą apsisprendimui dėl palikimo priėmimo (*spatium deliberandi*). Tai galima pavadinti savotiška prevencine priemone, skatinančia rimtai įvertinti būsimas pasekmes.

Mirusiojo asmens (*cuius*) valdžioje buvusiam asmeniui, dar nepradėjusiam valdyti palikimo, pretorius suteikė susilaikymo teisę (*facultus abstinendi*). Tokiu atveju įpėdinio nepasiekdavo nepalankios pasekmės, nors jis ir toliau likdavo įpėdiniu: turto pardavimas buvo vykdomas mirusiojo vardu, o gėda buvo taikoma mirusiojo atminčiai.

Siekiant apsaugoti įpėdinių interesus, Justiniano laikais atsirado privilegija priimti palikimą pagal apyrašą – *beneficium inventarii*. 531 metais įstatymu buvo nustatyta, kad įpėdinis atsako *intra vires hereditatis* (tiek, kiek paveldėta), jeigu jis per du mėnesius (60 dienų) nuo sužinojimo apie palikimą padarys paveldimo turto sąrašą, pateiks jį notarui, kuris patikrins sąrašo teisingumą.⁹⁶ Privilegija buvo suteikta visiems be išimties įpėdiniams ir padėjo sumažinti įpėdinio turtinės atsakomybės ribas, o kai kuriais atvejais netgi išgelbėti įpėdinius nuo nuskurdinimo. Pavyzdžiui, jeigu apyraše nurodyto turto neužtekdavo skolų padengimui, tai iš įpėdinio turto nebuvo išieškoma. Apyrašo principas liko gyvuoti iki mūsų laikų ir sėkmingai taikomas ir Lietuvoje.

Efektyviu laikomas turtinių interesų apsaugos būdas – *beneficium separationis (separatio bonorum)*. Jo esmė ta, kad palikėjo kreditoriai bei išskirtinių gavėjai turėjo teisę reikalauti atskirti palikėjo turtą nuo įpėdinio turto iki palikėjo prievolių įvykdymo. Atskyrimo dėka įpėdinio turtas susiliedavo su palikėjo turtu tik po to, kai buvo patenkinti visi kreditoriniai reikalavimai. Šiuo būdu prasiskolinusio įpėdinio kreditoriai negalėjo išieškoti iš palikėjo turto, o palikėjo kreditorių reikalavimai buvo tenkinami maksimaliai. Prašymas dėl atskyrimo buvo teikiamas magistratui penkerius metus nuo palikimo priėmimo. Sprendimą priimdavo pretorius. Atskirtam turtui buvo skiriamas administratorius, kuris atlikdavo veiksmus, susijusius su kreditorių reikalavimų tenkinimu. Jeigu po visų reikalavimų patenkinimo turto dar likdavo, tai šis turtas atitekdavo įpėdiniui ir susiliedavo su jo turtu.⁹⁷

Tarp kitų atsakomybę ribojančių priemonių iki Justiniano laikų yra minimi *pactum ut minus solvatur* (susitarimas dėl mažesnių išmokų), kuriuo kreditoriai žada įpėdiniui palikimo priėmimo atveju pasitenkinti tam tikru kreditų procentu, bei *aditio mandatum creditorum* (pavedimas priimti palikimą,) kuriuo kreditoriai paveda priimti palikimą su sąlyga, kad jie pasitenkins mažesnės apimties reikalavimais. Abiem atvejais įpėdinis buvo apsaugotas nuo kreditorių savivalės tuo atveju, jei jie po palikimo priėmimo pradėtų reikalauti daugiau nei žadėjo: pirmuoju atveju jis galėjo *exceptio pacti*

⁹⁶ I.A. Pokrovskij, *supra* note 1: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3634.html>

⁹⁷ Marius Jonaitis, *supra* note 7: 299.

conventi pagalba ginčyti nesąžiningas pretenzijas, antruoju – reikalauti žalos, pareiškęs *actio mandati contraria*.⁹⁸

Apibendrinant trečiąjį skyrių, konstatuotina, jog kiekvienas palikimo priėmimo atvejis (išskyrus būtinąjį paveldėjimą) yra sąmoningas valios aktas, kurio dėka visos mirusiojo teisės ir pareigos įgija naują subjektą. Taip užbaigiamas paveldėjimo procesas. Valios nepareiškimo atveju taip pat atsiranda tam tikrų pasekmių: vienu atveju teisę paveldėti įgyja sekantis testamente nurodytas asmuo (substitucija), kitu atveju teisė pereina palikimo priimti nespėjusio įpėdinio įpėdiniams (transmisija). Tačiau pagal palikimo priėmimo proceso dėsnius, kiekvienas naujas įpėdinis vis vien turi pareikšti valią vienu iš trijų būdų – *cretio, nuda voluntas, pro herede gestio*.

⁹⁸ Cesare Sanfilippo, *supra note* 28: 364.

IŠVADOS

Išnagrinėjęs palikimo priėmimo būdų romėnų privatinėje teisėje medžiagą, darbo autorius daro šias išvadas:

1. Paveldėjimas numato mirusiojo teisių ir pareigų visumos perėmimą. Šis perėmimas atsiranda testamentu arba įstatymo pagrindu (*ab intestato*). Palikimas atsiranda palikėjo mirties momentu. Nuo šio momento palikimas „guli“, t. y. laukia, kol jį priims įpėdinis (įpėdiniai). Palikimo atsiradimo momentas ne visada sutapdavo su palikimo priėmimo momentu.

2. Įpėdiniai romėnų teisėje buvo skirstomi į dvi pagrindines grupes – privalomieji (*heredes necessarii*) ir laisvanoriškieji (*heredes extranei, heredes voluntaris*). Privalomiesiems įpėdiniams palikimas pereinavo automatiškai, kartais netgi jiems nežinant. Jie neturėjo teisės atsisakyti palikimo, kaip neturėjo teisės atsisakyti būti mirusiojo vaikais arba kitais jo valdžioje buvusiais šeimos nariais. Toks paveldėjimas vadinamas būtinuoju. Laisvanoriškieji įpėdiniai buvo laisvi apsispręsti priimti palikimą ar jo atsisakyti, ir šį savo apsisprendimą privalėjo išreikšti tiesiogiai ar netiesiogiai.

3. Valia dėl palikimo priėmimo (*aditio hereditatis*) buvo išreiškiama trimis būdais. Pirmasis – formalus, tiesioginis – *cretio*, reikalaujantis iškilmingos ceremonijos ir sakramentinių frazių. Antrasis – neformalus, tiesioginis – *nuda voluntas*, numatantis raštiško, neformalizuoto įpėdinio pareiškimo pateikimą magistratui. Trečiasis – netiesioginis – *pro herede gestio*, pasireiškiantis konkludentiniais veiksmais, parodančiais, kad įpėdinis su palikimu elgiasi kaip tikras šeimnininkas, sumoka palikėjo skolas ir kt.

4. Išskirtinę vietą palikimo įgijimo procese užima pretorinis paveldėjimas (valdymas) *bonorum possessio*, kuris romėnų teisėje egzistavo kartu su civiliniu paveldėjimu ir skatino giminystės ryšiu pagrįstą paveldėjimą. Pretorinio paveldėjimo esmę sudaro leidimas prašančiam asmeniui (pretoriaus nuomone, labiau turinčiam teisę) ne tik valdyti palikimą ar atskirus palikimo daiktus, bet ir naudotis įpėdinio padėtimi.

5. Gavęs leidimą valdyti (*bonorum possessio*) asmuo netapdavo įpėdiniu *heres*, taip pat jis netapdavo turto savininku. jis tik užvaldydavo palikėjo teises ir pareigas. Toks valdymas turėjo laikiną pobūdį ir galėjo pasibaigti *bonorum possessio* nuginkėjimo atveju. *Bonorum possesor* galėjo tapti turto savininku tik suėjus trisdešimties metų senaties terminui.

6. Palikimo priėmimas reiškė įpėdinio turto susiliejimą su palikėjo turtu. Įpėdiniui, mirusiojo ir paties įpėdinio kreditoriams tai turėjo ir teigiamų, ir neigiamų pasekmių.

7. Įpėdinių ir kreditorių teisių apsaugai buvo naudojamos įvairios priemonės. Vienos jų saugojo įpėdinių turtą nuo palikėjo skolų (*facultus abstinendi, beneficium inventarii*), kitos saugojo palikėjo kreditorius nuo įpėdinio skolų (*beneficium separationis*), trečiosiomis buvo siekiama išsaugoti įpėdinių ir kreditorių interesų pusiausvyrą (*pactum un minus, aditio mandatum creditorum*).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Babylonian Law - The Code of Hammurabi”, The Avalon Project - Documents in Law, History and Diplomacy, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 9 d., <http://avalon.law.yale.edu/ancient/hammpre.asp>

Berger, Adolf. *Encyclopedic dictionary of Roman law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1933.

Dozhdev, Dmitrij Vladimirovich. *Rimskoe chastnoe pravo*. Maskva: Norma, 2005.

Girard, Paul Frederic. *Romėnų teisė: III tomas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1933.

Gushchin, Vasilij Vasiljevich ir Jurij Albertovich Dmitriev. *Nasledstvennoe pravo i process*. Maskva: Eksmo, 2004.

Johnson, Christopher, Bernhard Jussen, David Warren Sabeian ir Simon Teuscher. *Blood and kinship - Matter for metaphor from ancient Rome to the present*. New York: Berghahn Books, 2013.

Johnston, David. *The Cambridge companion to Roman law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Jonaitis, Marius. *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

„Mirtis“. Wikipedia, žiūrėta 2017 m. gruodžio 2 d., <https://lt.wikipedia.org/wiki/Mirtis>

Mousourakis, George. *Fundamentals of roman private law*. Heidelberg: Springer, 2012.

Nekrošius, Ipolitas, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.

Novickij, Ivan Borisovich ir Ivan Sergeevich Pereterskij. *Rimskoe chastnoe pravo*. Maskva: Wolters Kluwer, 2010.

Pahman, Semion Vikentjevich. *Istorija kodifikacii grazhdanskogo prava - Glava po istorii kodifikacii rimskogo prava*. Sankt Peterburg: 1876

<http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum6490/>

Plessis, Paul. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Pokrovskij, Iosif Alekseevich. *Istorija rimskogo prava*. Sankt Peterburg: 1917; allpravo.ru: 2004.

<http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/>

Sanfilippo, Cesare. *Instituzioni di diritto romano*. Maskva: Norma, 2007.

Sohm, Rudolph. *The institutes of roman law*. Oxford: Clarendon Press, 1892.

Vasiljeva, Tatjana ir Olga Pashaeva. „*Rimskoe pravo: konspekt lekcij*“, žiūrėta 2017 lapkričio 29 d.
<https://www.e-reading.club/book.php?book=98240>

Vologodin, Aleksandr Anatoljevich. *Rimskoe pravo*. Maskva: Justitia, 2015.

Zajkov, Andrej Viktorovich. *Rimskoe chastnoe pravo*. Maskva: Universitet Dmitrija Pozharskogo, 2012.

Semaško J. (2018). *Palikimo priėmimo būdai romėnų privatinėje teisėje* (bakalauro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

ANOTACIJA

Darbo tema siejama su paveldėjimo procesu, kuris neabejotinai sąlygoja šio proceso dalyvių veiksmus – testamentą sudarymą bei vykdymą, palikimo priėmimą ir kt. Šie veiksmai įvairiais romėnų paveldėjimo teisės laikotarpiais turėjo skirtingą teisinį reglamentavimą, todėl, autoriaus nuomone, yra ne tik naudinga, bet ir būtina žinoti paveldėjimo teisės raidos istoriją, padėsiančią suprasti kiekvieno laikotarpio ypatumus. Darbo tyrimo objektu tapo romėnų paveldėjimo sistema kaip visuma, kurioje atsiskleidžia stipriai susipynusios detalės – istorinės ir teisinės.

Pagrindiniai žodžiai: Romėnų privatinė teisė, paveldėjimo teisė, palikimo priėmimo būdai

Semaško J. (2018). *Modes of Acquiring Inheritance in the Roman Private Law* (bachelor's thesis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

ANNOTATION

The main theme of this work is inheritance process, which undoubtedly affects the actions of the participants in the inheritance process - making of the wills, acceptance of inheritance, etc. These actions had different legal regulations in different periods of the Roman law, so it is not only useful, but also necessary to know the history of inheritance law in order to understand the peculiarities of each period. The whole Roman law inheritance system became the subject of this work, where historical and law details are revealed.

Key words: Roman private law, inheritance law, acceptance of inheritance.

SANTRAUKA

Šio darbo tema ("Palikimo priėmimo būdai romėnų privatinėje teisėje") yra atskleidžiama per pagrindinius romėnų paveldėjimo sistemos bruožus ir sąvokas. Palikimo priėmimas yra paskutinė stadija paveldėjimo procese, todėl, kalbant apie palikimo priėmimą, labai svarbu išsiaiškinti, kas vyksta prieš tai. Tenka įvykių grandinę "sukti nuo galo", palaipsniui išryškinant paveldėjimo proceso dalyvių bruožus, vaidmenį ir veiksmus, gilinantis į laikmečio specifiką, pačią paveldėjimo sistemą, jos esmę, raidą, ištakas. Galų gale ateina suvokimas, kad visi šie elementai neatsiejamai susipinę. Todėl šio darbo objektu tapo visa paveldėjimo sistema.

Šio darbo pirmasis skyrius trumpai apibūdina romėnų paveldėjimo teisės ištakas ir raidą. Antrajame skyriuje atskleidžiama paveldėjimo samprata, išsamiai apibūdinami palikimo priėmimo (įgijimo) pagrindai – testamentinis ir *ab intestato*. Testamentinio paveldėjimo kontekste apibūdinama ir prieštestamentinio paveldėjimo sąvoka. Nemaža dalis skirta antram palikimo įgijimo pagrindui – paveldėjimui *ab intestato*. Šiame procese didelę svarbą turėjo įpėdinių eilės, todėl darbe atskirai aptariamos įpėdinių eilės pagal *ius civile*, pagal pretorių teisę ir pagal imperatorinę teisę. Trečiasis skyrius skirtas palikimo priėmimo procesui, pradedant nuo palikimo atsiradimo ir baigiant palikimo priėmimo pasekmėmis. Darbo autoriui toks priėjimas prie temos atrodo kompleksiškas.

SUMMARY

The subject of this work ("Modes of Acquiring Inheritance in the Roman Private Law") is revealed through the main features and concepts of the Roman inheritance system. Inheritance is the last stage in this process, so it is very important to find out what is happening before that. It is necessary to know roles and actions of the participants in the process of inheritance, all kinds of details, how the system evolved, its origins and so on. All these elements are important parts of the whole inheritance system and they all all became the object of this work.

The first chapter briefly describes the origins and evolution of the inheritance in Roman private law. Chapter II reveals the concept of inheritance, describes the testamentary inheritance (the concept of wills, its forms and types, requirements for the wills, suitability of the testators and successors, also the invalidity of the will and so on) and *ab intestato* (inheritance in *ius civile*, inheritance in praetorian law (*ius honorarium*) and inheritance in imperial (Justinian) law). Third chapter is about the process of inheritance, from describing how it occurs, to the consequences of acquiring the inheritance.